

BAJAI HONPOLGÁR

Várostarténeli és Környezetvédelő lap

1997. december

VIII. évfolyam 12. (86.) szám

Ára: 50 Ft

A RÉGI BAJAI NAGYÁRUHÁZ A SZÁZADFORDULÓ TÁJÉKÁN

Tisztelt Olvasóink!

*Békés karácsonyi ünnepeket és eredményes, boldog új esztendőket kívánunk
Mindannyiuknak!*

a Bajai Honpolgár
szerkesztőbizottsága

Újvárosi ÁMK
lapkiadó

Bajai Honpolgár Alapítvány
fenntartó

Vízállás-változások a Dunán

Kalocsa Béla tanulmányának rövidített változata

A nyolcvanas évek második felében a gemenci erdészek a hullámtéren száradási folyamatokra figyeltek fel az ártéri növényzet alakulása alapján. A jelenségre vízügyi szakemberek figyelmét is felhívták, mert valószínűnek tartották, hogy a kiszáradás a Dunai vízállások csökkenése, az árhullámok "ellapulása" miatt indult meg: az áradások egyre ritkábban jutnak be az ártéri mellékágakba.

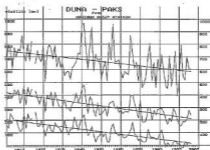
A változások elemzése a legkisebb négyzetek módszerét alkalmazva, trendvizsgálatot végeztünk a vízállás-adatsorok évi maximumaival, középértékeivel és minimumaival a Duna magyarországi vízterében. Az eredmények egyértelműen mutatják a folyamatos vízszintcsökkenést - Dunaremete kivételével, - a Duna valamennyi hazai mérőállomáson.

A Paksi szelvény vízszint-csökkenése igen jelentős; a dombori-pusztai, bajai és a mohácsi vízállások kisebb mértékben csökkennek. Ugyanez a helyzet a Nagymaros fölötti szakaszon, ahol a görnyelt vízállások csökkenésének mértékétől az esztendői csökkenés tendenciája jóval kisebb.

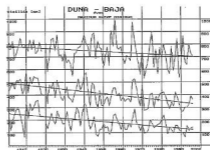
Ezen eredmények alapján azt gondolhatnánk, hogy egyre kevesebb víz folyik a Dunában. Azonban a nagymarosi és mohácsi vízhozam adatsorok évi maximumainak, középértékeinek és minimumainak trendvizsgálatát elvégezve arra a következtetésre jutunk, a Dunán lefolyó vízmennyiség gyakorlatilag változatlan. Eszerint a vízállások csökkenésének oka nem a Dunában érkező vízmennyiség csökkenése, hanem a meder alakjának változása.

Esztendő és Budapest szelvényében az évszázadok vízszintcsökkenés viszonylag kicsiny volt, ezen állomások fölött: Komáromi és Gönyűnél a távolsággal növekedik. Ennek oka minden bizonnyal az, hogy ezen szakaszok alsó szelvényei alatt stabil sziklamedrek, úgynevezett eróziós kőzötök találhatók: a döméni andezit, a gellért-hegyi és a Budafok alatti mészkő szelvények. Hasonlóan magyarázható az is, hogy a paksi, dombori-pusztai, bajai és mohácsi mérőszelvények vízállás-adatsorai fokozatosan egyre kevésbé csökkennek, hiszen közülük Mohács van a legközelebb a Vukovár alatti Fruskagora hegység sziklászelvényének eróziós kőzötbéhez.

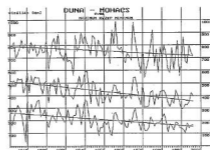
A Duna magyarországi szakaszán kimutatható változások hasonló mértékű vízállás-csökkenést tapasztalható a Rajnán is. A Rajnán található lobthi vízmérő vízhozam-adat során elvégzett trendvizsgálatok a Dunához hasonlóan a Rajnán lefolyó vízmennyiség változatlanságát mutatják.

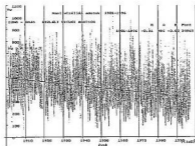
A paksi vízmérő évi maximum, átlagos és minimális vízállásainak 1901-1996 közötti időszaka és a vízállás-süllyedés trendjének legkisebb négyzetek módszerével meghatározott vonalai.

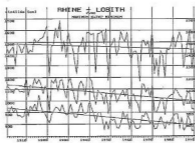
A bajai vízmérő évi maximum, átlagos és minimális vízállásainak 1901-1996 közötti időszaka és a vízállás-süllyedés trendjének legkisebb négyzetek módszerével meghatározott vonalai.

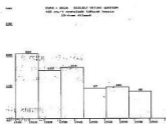
A mohácsi vízmérő évi maximum, átlagos és minimális vízállásainak 1901-1996 közötti időszaka és a vízállás-süllyedés trendjének legkisebb négyzetek módszerével meghatározott vonalai.

A naponta leolvasott vízállások és azok lineáris trendvonala a bajai vízmérőn 1901 és 1990 között

A Rajnán a lobithi vízmérőn 1901 és 1990 között a dunai vízmérőkéhez hasonlóan vízállás-csökkenést észleltek

A bajai vízmérőn a 460 cm-t meghaladó vízállású napok számának tizenöt évenként vett átlaga 1901-1990

Irodalom:

Katocska Béla-Dr. Zsuffa István: *A Duna magyar szakaszának vízállásváltozásai; Hidrológiai Közlöny 1997/3-4.*
 Keve Gábor: *Duna és Rajna hidrológiai összehasonlítása. (TDK-dolgozat; 1993. PMMF Baja)*

A KOSZTOLÁNYI PER

1953 januárja szigorú telet hozott. A politikában is jeges szelek fújdogáltak: a világot a moszkvai orvosper hírei foglalkoztatták. Az előző év novemberében ugyanis a Kreml klinikájának szintén minden jelentős professzorát letartóztatták.

Étinger, Kogan, Rappoport és főként Vinogradov a szovjet orvostudomány világ-szerte ismert kiválóságai voltak. A katasztrófát kollégáira Sztálin háziorvosának, Vinogradovnak 1952. évi diagnózisa és az előírt kezelés zúdította. A magas vérnyomásban és eldregeladott agyvelmeszesedésben szenvedő generalisszimusz megvizsgáló professor konstalálta betege aggasztó állapotát, ezért teljes nyugalmat és a nyilvános szereplés radikális csökkentését javasolta. A kórosan gyanskvó Sztálinban a terápia holtak vélt emlékek denevérráját rebentette fel. Harminc éve ő — a hatalom felé lopakodva — pontosan e szerint a recept szerint szigetelte el a világtól a beteg Lenint! A rögeszme-kört végzetesen zárta le az a tény, hogy a gyanúsítottak jórészt zsidók voltak. Antiszemita érzületében ugyanis Joszif Visszarjonovics alig maradt el néhai diktátor kollégája, Adolf Hitler mögött. A tucatnyi orvosprofesszor életét (egy kivételével, aki meghalt a börtönben) csak az menti meg, hogy Vinogradov diagnózisa pontosnak bizonyult, és Sztálin még a kirokatper megrendezése közben elhunyt. Az események háttéréről természetesen 1953-ban nem tudhattunk, hiszen a január 13-i közlemény csak azt jelentette be, kik voltak azok a szovjet főméltóságok, akik "ezen emberzsabás vadállatok bandájának estek áldozatai", és miféle gonosz tervet forraltak további politikai és katonai vezetők elpusztítására.

A kirokatpernek tucatját látó magyar közvélemény természetesen egy szót sem hitt el a hírdások tartalmából. Bár a moszkvai üldözötteket csak a szakemberek egy szűk köre ismerte, a társadalmon bajjós sejtelmes húzódtott végig. A diktátor dühkitörési rohamsált rendszerint a csatlós államokon is végigszöprő új üldözési hullám követte.

1953 januárjában hamar befejeztem vizsgáimat, és néhány napra hazatartam Szegedről. Egy bajai barátomtól felkérésre értesültem arról, hogy az előző

év novemberétől kezdve több ismerőstünket letartóztatta az Államvédelmi Hatóság. Mivel az áldozatok nyom és életjel adásának minden lehetősége nélkül tűntek el a politikai rendőrség börtöneiben, sejtetni sem lehetett, van-e az őrizetbevételek között összefüggés. Az feltűnt, hogy a foglyok jórészt a III. Béla Gimnázium egykori diákjai voltak. Varga Pált, Czompó Miklóst, Weidinger Annát, Sütveges Jenőt az egykori Alma Materből ismertük. Kosztolányi József pedig 1946 után prefektusként (mai terminológia szerint nevelőtanáriként) állott a ciszterci rend alkalmazásában. A legnagyobb megdöbbenést dr. Bertha Lénárd elhurcolásának híre keltett. Bertha tanár úr osztályfőnököm volt a gimnáziumban.

A bajlós hírek nem egyszerre érkeztek, hanem apránként csordogáltak, bizalmas baráti elbeszélés útján. A sajtó a nyomozóhatóságok titkos működéséről nem adott tájékoztatást. Az mindvégig nyomában maradt, hogy a per csak a rendszer működési elvnek megfelelő megfigyelési akció volt-e, vagy valóban meghúzódtott a melyben valami lidőzött cselekmény. A moszkvai orvospert világszerte szemlélte, hogy a sztálini birodalom legszilárdabb tartópillére az alvitalvó felkeltés ébrentartó rettegés. Vinogradovnak és társainak sorsa megmutatta, hogy rang, érdem vagy a legfelsőbb körökkel fennálló kapcsolat nem nyújt védelmet a beteges gyanakvással szemben. Értészt, hogy nem tudtuk: Kosztolányi ezredes és társai csak a diktátúra egy tiszszedő akciójának áldozatai vagy tragédiájuk melyben meghúzódnak rejtett szálak is. 1953 nyarától azonban a társadalom figyelmét a nagypolitika eseményei vonják magukra. Az emberek érdeklődését Rákosi bukása, Nagy Imre kormányprogramja köti le, és a tizenegy eltelt sorsa elmerült a feledés mélyeibe. A négy évtizedes csendet 1995-ben egy könyv megjelenése törte meg: az egykori harmadrendű vádlott, a Franciaországban élő Kosztolányi József visszaemlékezése. A szerző ifjúságának harminc évét felélelő memóriá alapján a Kosztolányi-per néven ismert jogi procedúra kulisszái mögé pillanthatók.

A könyvből egyértelműen kiderül, hogy ezáltal valóban létezett egy olyan szervezet, melyet a Rákosi-rezsim rendőrsége megkísérelt felgöngyöltetni. A mozgalom magját Kosztolányi Károly egy 1941-ben alakult ifjúsági tömörülésben jelöli meg. A vezetők — Kosztolányi József és Keszthelyi István — a

kb. 100 főre gyarapodó csoport tevékenységének vezérgondolatát "abban határozták meg, hogy a magyar függetlenségért és a még elcsalott területek Magyarországhoz való visszatéréséért küzdjön".

A 14-18 éves diákok gondolkodásmódjának megértéséhez ismernünk kell azt az életérzést, mely a két háború között felnevelődő ifjúságot eltöltötte. A trianoni békediktátum lelki traumáját követő időszakban ugyanis a fiatal korosztályok széles rétegeit erőteljes, harcos hazafiaság jellemzi. Szeretnék emlékeztetni arra, hogy 1921 nyarán a Burgenland elcsatolása ellen fegyverrel fogó szabadcsapatok sorában ott kilendének a soproni egyetemi és a mosonmagyaróvári főiskola hallgatói is. Alig két hónap múltán, IV. Károly második visszatérése idején — ezúttal a Bethlen kormány megbízásából — Gömbös Gyula szervezte meg azokat az egyetemi századokat, melyeket a gyenge budapesti helyőrség támogatására bevettek. A Budapestnél és a Törökugránál harcoló és életüket áldozó műegyetemi hallgatókat nyilván az 1848-as szabadságharc szelleme, a Habsburg-ellenesség inspirálta. A magyar ifjúság bizonyos rétegei tehát meglehetősen komбатívus érzelműek voltak, és közzük toborozhatóak a Kosztolányi-Keszthelyi-féle szervezet.

Az 1941-ben megalakított kis csoport tagjait a történelem eseményei szűzfélé sodorják. Kosztolányi József a katonai pályát választja, és a háború végén — miként apja, Kosztolányi Károly ezredes is — nyugati fogságba kerül. Bajára tér haza, és a ciszterci rend által létrehozott kollégiumban kap nevelési alkalmat. Valószínű, hogy ekkor kezdi meg — főként a volt "Halállégió" tagjaiból — egy szervezet kiépítését. (Az 1941-ben választott név meglehetősen szerencsétlen. Ifj. Kosztolányi Károly az önmegnevezést a következőképpen indokolja. Azt kívánták kifejezni, hogy a szervezet tagjai "készek meghalni céljaik megvalósításáért". A névválasztás nyilván fellengzős romantikát és a realitásérzék hiányát jelzi csak. A per során azonban veszedelmes propagandafegyverré válhatott volna a kommunista hatóságok kezébe. Meglepő, de nem kísérelték meg felhasználni.) A szervezet létszáma vonatkozásban ifj. Kosztolányi nem közöl adatokat. Könyvből azonban kiderül, hogy a Bajáról egyetemesen került diákok révén voltak tagjai Budapesten, Szegeden és

Pécsett. Lapot is adtak ki, mely 1952 júniusában már harmadik évfolyamzat jelentette meg. E korai és meglehetősen hosszú élettartású szamizdatot ifj. Kosztolányi Károly szerkesztette.

Azt, hogy a politikai rendőrség miként jutott a szervezet létezésére vonatkozó első információhoz, homály fedti. Az első letartóztatás azonban azt mutatja, hogy 1952. november 20-án a kopók rossz nyomot fogtak. Ekkor ugyanis id. Kosztolányi Károly ezredes veszik őrizetbe. A megfontolt, higgadt öreg tiszt — mint ezt kisebbik fia állítja — semmiféle szervezkedésben nem vett részt. A második letartóztatással viszont az AVH megragadta a lánc első szemét. A november 22-én elhurcolt Kosztolányi József valóban a szervezet inspirálója, vezető szelleme volt. Az őrizetbe vételek útjára azt jelzi, hogy az Államvédelmi Hatóság ezúttal nem előzetes koncepció alapján dolgozott, hanem azokat kívánva kézre keríteni, akik valami módon kapcsolódtak a bajai központú ún. "őszesekülvészhez". A per során harmadrendű vádlott besorozást kapott ifj. Kosztolányit pl. csak bányai foglyul ejtése után harmincöt nappal vették őrizetbe. A nagyfokú titelmesség hátterében nem valami törvénytisztelt áll; nem egybe ez, mint egy ravasz macska-egér játék. Kosztolányit — ezt több ízben észleli is — őrzik lakásán, megfigyelik és nyomon követik. Biznak abban, hogy baráti kapcsolatait felidézve a szervezet fonalát fogják felgöngyölytani. Az eszes és évtatis ifjú vegyészerném azonban elég körültekintő, és a nyomozókat lezárva, a moratórium idején számos veszedelmes dokumentumot eltüntet. Mitől a hatóság lájja, hogy a beszerkésztett vad szimatot kapott, és nem hogy továbbvezető nyomokat, december 29-én éjszaka lecsap áldozatára. Az őrizetbe vettek lelkierejét és állhatatosságát közvetve jelzi a nyomozás igen lassú előrehaladása. A nyolcadrendű vádlottat, Ikottyi Józsefet pl. csak 1953. április 17-én tartóztatják le.

Az 1953. június 10-én tartott zárt tárgyalásra 14 vádlottat állítottak első. A budapesti megfigyelő bíróság valamennyiüket bűnösnek találta, és zord verdiket mondott ki. Kosztolányi Józsefet halálra ítélté, de a legenyhébb büntetés sem volt kevesebb tíz évi börtönnél. A vád a népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés, melyet egyeseknél meg nem nevezett kilflőtti hatalom megbízásából végzett kénkedés, továbbá fegyverrejtegetés súlyosított.

Az ítélet nem szabályszerű bizonyítási eljárás, hanem a Viszarszkij-doktrínának megfelelően a vádlottak beismerő vallomáson alapult. Az európai törvénykezés gyakorlatát a beismerést büntetőperben még nem tekintik a védésgépes bizonyítéknak. Megköveteli a bizonyítási eljárás egyéb tárgyi bizonyítékokkal való, meggyőző aláírásmasztást. Ez a Kosztolányi perben nem történt meg, Kosztolányi elmondja könyvében, hogy a tárgyalás előtt Német Győző százados minden vádlottal beszélt, és figyelmeztette őket óvakodniuk attól, hogy a bíróság előtt mást mondjanak, mint amit az ÁVI kecskeméti bíróságnak vallottak. Aki ezt megteszi, visszakerül Kecskemétre, és szászor rosszabb dolga lesz, mint azelőtt volt. Pedig a pincebörtönök őrei az elmúlt fél évszázadban bizonyultak túl nyíjas házigazdáknak így érthető, hogy a 14 megtört akaratú ember még az utolsó szó jogán elmondható szöveget is a betanításnak megfelelően recitálta. Most, negyvenöt év múltán helyezézik el a vádpontokat a józan értelem betájtolt kordinárendszerében.

Mint ismeretes, a magyar nép az 1945-ös választáson egyértelműen a polgári államrendet és nem a marxista alternatívát választotta. A népi demokrácia rendszerét úgy kényszerítették rá, a parlamentáris demokrácia törvényes eszközei hatástalannak bizonyultak egy nagyhatalom fegyveres jelenlétéről támogatott fortlóty erőszakkal szemben. 1952-ben már a népi demokráciának nevezett diktatúrát milliányi magyar akaratra sem rendíthette meg. Kosztolányiék pedig tizenhárom voltak. A "megdöntés" gondolatával játszadozni az önpusztítás olyan esztelen törekvése lett volna, melynek értelmes ember nem foglalkozhatott. A vádlottak intelligens emberek voltak, ilyen szellemi rövidlátart egyikükről sem tételezhető fel. Az más kérdés, hogy a demokráciás magyar államrendre vonatkozóan egészen más elképzelések voltak, mint a moszkvai hangszerelesítő változat. Erről nyilván beszélték összejöveteleiken, és írtak "Küzdelem" c. lapjukban. Mindez azonban nem meríti ki az erőszakos megdöntésre irányuló szervezkedés jogi tényálladékat.

A második vádpontot, a kénkedést, melyet az ítéletben Kosztolányi József, aki Kosztolányi Károly, Czompy Miklós és Czibás Emő terhére róttak fel, a tárgyalás során meg sem kísérelték bizonyítani. Magyarország egyébként 1952-ben hermetikusan elzárt ország, tehát az "adatok" külföldre juttatása ne-

hezen képzeltető el. Amennyiben a "kének" rudiót használtak, a lefoglalt készülék, illetve a kémelhárítás által lehallgatott tilkos üzenetek a bizonyítás nélkülözhetetlen kellékei lettek volna. A véd ügyvéd bizonyító anyagot sem mutatott be.

Kizárólag a harmadik vádpontnak, a löfégyver rejtgetésnek voltak tárgyi bizonyítékai. Amennyiben egy államban a fegyvertartás engedélyhez kötött, a jogszabály megszegése — tételesen rögzített határok között — büntethető. Kizárólag a tárgyaláson bemutatott fegyver személyhez rendelése sem történt meg egyértelműen. Így a bíróság az egyedül szankcionálható vádpontban sem folytatta le a bizonyítást megfelelő gondjára.

Mindamelllett, hogy más koncepciók perekől eltérően a Kosztolányi-per valami laza, de valóban létező szervezet felszámolását vette célba, két vádlott felesleves ártatlannal keveredett bele az ügybe. Ezek Kosztolányi ezredes és dr. Bartha Lénárd voltak. Ők vélhetőleg a koncepció perek előírt koreográfijának kellékeként kerültek a tárgyalási színpadra. Justitiának a rezsizmet szolgáló méltatlan papjai ugyanis bizonyos kénszerképzetek szerint celebrálták szertartásukat. E gonosz misztériumok nélkülözhetetlen kelléke a volt szolgabíró, csendőr, horthysta katonatiszt, pap vagy főjegyző. Mindezen foglalkozások hajdani gyakorlóit — a rendszer felfogása szerint — nem tesznek egyebet, mint folyamatosan acsarkodnak a népi demokráciára. Ha tehát egy igazságszolgáltatási eljárásban elnyerik végre a dolgozók államára fenekedő méltó büntetésüket, hogyan hiányozhatna a bünszövegkezetből e kártevő férgek valamelyike? A kilencendredő vádlottként 15 évi börtönre ítélt Kosztolányi ezredes — a szervezkedésben valóban részt vállaló fia szerint — semmiben nem vett részt. Meggondolt, körültekintő ember lévén, tudta, hogy a hadseregben viselt egykori rangja miatt előre célpontja lehet a politikai rendőrség figyelmének. Óvatossága nem mentette meg attól, hogy az összeesküvésnek elvezett mozgalom örvénye el ne ragadja.

Dr. Bartha Lénárd öt évig volt osztályfőnököm a III. Béla Gimnáziumban. Érdekes, markáns tanáregyenység, aki latinon kívül ötödiken a közigazgatás-tan tárgyat is tanította. A sokrakai kérdéskifejtés módszerét kiválóan alkalmazta. Elsőrendű céljának tekintette tanítványai gondolkodási készségének, kritikai érzékének fejlesztését. Késég-

kívül megeresztett néhány ironikus megjegyzést a marxizmus irányában is, de főlényes szelleme mindig befél maradt az ésszerű határokon. A szervezkedés felosztása után a Zirc melletti Olaszfalu plébániáján húzódt meg. Sorsa további fordulatait egy rendtára közlése alapján rekonstruálom.

Szerzetlenségére 1952 nyarán egykori osztálya meghívta tízéves érettségis találkozóra, és erre eljött. Ebben az osztályban végzett Kosztolányi József, és a vacson után tanítványa közléséből tudomást szerzett a szervezet létezéséről. A moszkovita rendszernek működési mechanizmusát ismerő, tájékozott, nagy élettapasztalattal szerzetstannal azonnal felfogta, milyen veszélynek tesszik ki magukat volt diákjai. A hajnalig húzódsó beszélgetésben megpróbálta rábeszélni Kosztolányi Józsefet a szervezet felszámolására. Eredménytelenül. Mindez nem akadályozta a fővárosi bíróság Jónás-tanácsát abban, hogy a szervezkedéstől távolodó dr. Barthát a negyedrendű vádlott előkelő helyezésben részesítse. Nyilván az "összeesküvés" ideológusának szerepét kapta a művelt szerzetes. Mindezt 15 évi fogházzal méltányolták.

Majd félévészázadnyi messzeségből visszapillantva a Kosztolányi-perre, az eseményt, mely tucattól több ember életét befolyásolta drámaian, megkapja a történelmi távlatot. A bátor, idealista kis csoport a magyar jövőről szőtt fényes álmokat.

Tragédiájuk abban gyökerezik, hogy terveik négy évtizeddel előttek meg a történelem óraszerkezetének lassú járását. Erkölcsei értékrendben nyugodt, szorgalom és tehetőség erőkéfélyes nyomán felvirágozó Magyarország jövőképeiről ábrándoztak.

Kosztolányi Károly — akit a perben életfogytiglan börtönre ítélték — 1956-ban kiszabadulván, külföldre távozott. Franciaországban megtelepedve, tanult tudományában, a kémiában érvényesülve futott be eredményes karriert. 1986-ban, a magyar tudósok budapesti világtalálkozóján egy igen érdekes mérőműszer, a Raman-mikroszkopozda geológiai alkalmazásáról tartott előadást. A rendezvény rangját a díszelnökök, a Nobel-díjas Wigner Jenő és Bay Zoltán neve fémjeltezte.

Dr. Dániel József

A Duna bajai szakaszának algásodásáról

A Dunában, annak mellék- és holtágiban a legzombetűbb vízminőségi problémák általában az algák (=moszatok-parazityanóvénylek) olykor túlzott mértékű, tömeges elporodás okozza. Ez leginkább a vegetációs periódusban, azaz tavasztól őzsig szokott bekövetkezni, de megfigyeltünk már téli, sőt jég alatti algainvaziót is egyes mellékágakban.

Az algásodás mértékét az Alsó-Duna-völgyi Környezetvédelmi Felügyelőség Mérőközpontjában kétféle módszerrel követjük nyomon: az egyik az, hogy megszámoljuk az algákat 5, 10 vagy 20 mikroliternyi vízben, és ebből kifejezzük az 1 ml vagy 1 liter víznek megfelelő értéket, a másik módszer pedig az, hogy kivonjuk, kioldjuk a vízben lebegő algák zöld festékanyagát (az a-klorofillt), és megmérjük koncentrációját. Ennek nagysága az algák számától és méretétől függ, tehát jól felhasználható adat a víz minőségének, az algásodás mértékének kifejezésére. Elemzéseink szerint a kémiai mutatóknál érzékenyebben jelzik ezek a biológiai mutatók a felszíni vizek minőségének változását.

A Duna algásodására vonatkozó ismereteinket három táblázatban foglaltam össze. Azt a tényt, hogy az algásodás mértéke az 1970-es évektől a Dunában jelentősen fokozódik, jól érzékelteti az 1. táblázat, amely az algaszám különböző időszakokban meghatározott csúcsértékeit mutatja be. A számok a vízben lebegő algák mennyiségének 10-20-szoros növekedését jelzik az 1960-as években végzett vizsgálatokhoz viszonyítva. Ezt a nagymértékű változást annak ellenére tényként kell kezelni, hogy az eredményeket nem egységes módszerrel produkálták a kutatók, és az 1960-as években jóval rövidebb adatsorok képződtek egy-egy vizsgálatosorozat alkalmából, mint később, hiszen az 1970-es évek közepétől már egy több-kevesebb folyamatos, két évtizedes adatsor áll rendelkezésre, amelyben jóval nagyobb a különösen magas értékek előfordulási valószínűsége.

Ugyancsak az algásodás mértékére utal a 2. táblázat, oly módon, hogy bemutatja az eutrofikus, az eu-politrofikus és a politrofikus vízminőségi állapot egy-egy naptári éven belüli százalékos előfordulási arányát. Mivel a vízminősételek heti gyakoriságúak voltak, így az a-klorofill adatok egyetlenes elosztással "fedik le" az egész esztendőt, tehát a százalékos eloszlásnak megmondja: hány hónapon keresztül számíthatunk arra, hogy a Duna vize eutrofikus vagy annál "rosszabb" minőségű lesz. A táblázatban közzétett 22 éves adatsor azt illusztrálja, hogy esztendőnként kb. fél éven át nagy a valószínűsége annak, hogy nagyon algás, azaz eutrofikus állapotú lesz a Duna vize. Ebből

az adatsorból még az is kitérünk, hogy az 1979, 1980, 1987 és 1995-ös esztendőben ritkábban alakult ki nagy állományú-sűrűségű fitoplankton, azaz kevesebb volt az alga. Hidrológiai adatokkal ez úgy értelmezhető,

hogy az említett esztendők tavaszi és kora nyári időszakában (április-július) túlsóan 3200 m³/sec-nál nagyobb volt a Duna vízhozama az előző (1970-től áttekinthető), illetve a köztes évekhez viszonyítva (Kalo-

1. táblázat

Az algaszám csúcsértékeinek változása a Duna dél-magyarországi szakaszán

	1960-62	1966-67	1972-75	1976-78	1990-96
egyedszám db/ml	4 819	6 479	67 000		
sejtszám db/ml				98 000	136 000

2. táblázat

A Duna trofitás fokozatainak megoszlása Bajánál az a-klorofill mérések alapján (1975-1996)

Év	a-klorofill tartalom (mg/m ³)			
	50-100 eutrofikus, azaz bőven termő víz	100-200 eu-politrofikus	200-800 politrofikus, azaz erősen algatermő víz	összesen (átlagtartam egy esztendőből)
1975	26,9%	17,3%	0,0%	44,2%
1976	31,3%	26,6%	0,0%	57,9%
1977	33,3%	11,1%	1,6%	46,0%
1978	27,0%	8,0%	0,0%	35,0%
1979	14,3%	9,2%	0,0%	23,5%
1980	22,0%	6,6%	0,0%	28,7%
1981	29,4%	12,7%	2,0%	44,1%
1982	24,0%	22,0%	1,0%	47,0%
1983	35,5%	27,0%	1,0%	63,5%
1984	29,5%	21,6%	4,5%	55,6%
1985	19,2%	24,2%	0,0%	43,4%
1986	27,2%	14,9%	7,4%	50,0%
1987	14,5%	-	0,0%	14,5%
1988	25,5%	17,3%	5,8%	48,1%
1989	22,6%	18,9%	0,0%	41,8%
1990	32,1%	22,7%	0,0%	54,8%
1991	24,5%	32,1%	3,8%	60,4%
1992	18,9%	26,4%	1,9%	47,2%
1993	29,4%	31,4%	2,0%	62,8%
1994	29,4%	23,6%	0,0%	53,0%
1995	15,7%	11,8%	0,0%	27,5%
1996	27,5%	3,9%	0,0%	31,4%

3. táblázat

A klorofill tartalom nyári átlagértékei a Dunában és a Sugóvicában

Vízhozam (Duna, Baja) m ³ /sec	a-klorofill átlagérték (mg/m ³)	
	Duna, Baja	Sugóvica, köztüli híd
1 000 - 2 000	131	116
2 000 - 3 000	75	83
3 000 - 4 000	39	66
4 000 - 5 000	21	61

tévedt legyünk: a nagy Dunán menjünk vagy a Holt-ághon (mert lehet, hogy itt van valami, ami miatt nem lehet kijutni), ásdunkuk: – Rővidebb az ághon? Megáll az egyik tragacsos, beleegyezően bólint.

– Ki lehet juttatni a Dunára?

– Lehet, lehet... emeli a tragacsát, teli kővel, nem is gondol már velünk.

S ott bent az ág vége felé megállunk újra a szeretett parton, a jó terepet, nekifeszülünk az evezőknek. Odaérünk. Hát egy egész had légy leg meg bennünket. Híába hevesgetjük őket, csapkodjuk egymás hátát, szemtelenek, ahogy elhúzzuk a kezünket, már ott vannak ott. Híába, nem lehet minden végig tejjel... Most jó a vídek: legyek vannak, máskor rossz volt a vontaítérep, és sem voltak legyek, hja, ilyen az élet...

De azért mégis jobb így. Inkább csapkodjuk a szemtelen legyeket, mint hogy tédigérv igazban küszködjünk.

Egyszerre csak tizkatozok szongás úti meg filiznek. Meresztjük előre a szemünk, de szem tudunk rájönni arra, hogy mi lehet az. Először azt hiszük, valami hajó, de nem... egy kőhányást! Aja! Mi lesz, ha ezen nem evickéllünk át? Ha a téglás ember nem jól mondta? Mehetünk akkor vissza! Vagy 5 km-t.

Egyre erősebb a zálog. Lassan meg is pillantjuk a fehér, jaltékoz, lassó fehér vonalat, ott zúdul át a roppant vízözög a kőveken. Még az a szerencse, hogy elég laposjárati a hajónk. Közben kétékelved megkerdezzük egy pecás embert:

– Át lehet juttatni a kőhányáson?

– Át – mondja, de közben a dugót figyeli.

Akor hajó!

Csimével előre galoppozunk. Örtül szendzéköt! Egész kis vízszed. Beesőcsinálunk, hogy eldöbéljünk egy pár követ az úthól. Úgy kőnyében fog menni. De meg kell kapuzkodnunk, olyan nagy a sodra. Ha megleszünk egy-egy kőből követ, azt magától is elviszi a víz.

Címe egyszer majdnem belehuppan a kőhányás utáni mélységbe. Nagy kapibódzás után sikerült visszalendülnie.

Tízta az út! Jöhet a csécski! Bendi a partról tarja a kötelet. Igé beírnyozza a nyúlásba a csónak orrát... most Beránjuk. Emelgetjük át a kőveken. Majk majdnem odaft vagyunk, leg megzólal:

– Innen kellene egy felvételt csinálni!

Joe kilébel a géppel. Egyszer majdnem megfúrdunk... De végre. Pózba állunk. Bantó elcsentéri. Igé úra:

– Csak sikerüljön ez a kép. Otthon majd azt mondják, hogy vagy húz ilyenben mentünk át... – Egész jó kedve lesz a túságagzak. A legyek is elmaradoznak lassan. Egy pazar kasztyó bukkan elő a dombok mögül. Csodálatos szép, ahogy áll a lejlen, lenzi a Dunát, de minke is. Előtte kis park. Még is igrváltuk. De jó lenne ez az Anekas Hajó Klubnak! Klubhelyiségnek! Itt találkoznánk össze nyaranként. Nem volna rossz...

Pár kilométerrel odébb tanya tűnik fel. Igé perze fel fog menni tejt. Víz, álma, tej. Megyünk tovább. Legközlebbeli állomásunk Tass.

Tass! Tass! Odaérünk mi valaha? Előrtük mi még a tassi-duraágat? Talán sose. Milyen jó lesz pedig ott: a csendes álólvíz nem fog ellúzni dolozni, zálog nekilramodással nem fog visszazepitni, ha megállunk, mert már fíradt a karunk.

Milyen kegyetlen is ez a Duna! (Jefelet majd mind frok róla...)

Elő is készült. Rettenetesen nagyot kanyarodik itt az vén Duna. Ennyi vízözögnet alig léni valahol másutt a Dunán. Át is kell mennünk a túléfere. A nagy kanyar kiszedi az erőnket.

Úgy essük azt a tassi ágat, mint zátdók a Messiást. Az ott? Nem? Vagy az?

Tallágtarunk, meg-megállunk, Csime et Joe Comp., a két kifőni kővönjérv házak a csónakot, lin nem lehet másút csak a labilis, meogó tirmélekéken. Egész arisztokrataványokat végsznek.

És végre: Bekanyarodunk. Földi halandó nem él át olyan boldog pillanatokot, mint mi.

Talán Columbus érezhetett úgy, amikor kilépett a felfedezett partra, mint mi, amikor kilépett a felfedezett álmának álmát, végáynk beteljesedését: az tassi zállipe.

Ott volt valami villánytelpe is, kentőszolt az ág. Tallágtarunk, melyikbe menjünk. Persze, hogy a rosszba menjünk. Eveszhetünk vissza. Igé felmegy, mikor megérkezünk a zállipe alá. Megkognasztja a vadarabot.

Elkerül a zállipe. Kifúrt a nagy vaslapu. Tizkatozton és félelmetesen. Be kell menjünk.

Pár csapa, és bent vagyunk. Mőgőrtünk őzes-szempődit a két szárny. Börtönben vagyunk. S ekköz emelkedni a víz. Szinte érezük is. Hogy víz! Jeleket teszünk, milyen hamar előrtük! Egész guzal!

Vége. Egy magasságon vagyunk az ághól vízmagassággal. Kijárt a másik ajtó.

Vége börtönbüntetésünknek. Kiszabadulunk.

Olyan ez a víz, mint a óna. Sűrű, de tiszta. Nem: olyan acétszike, mint a Duna homoktól savaras vére.

Jön le Igé és referál:

– Megkerdeztem, mennyire van Pest, azt mondta, 57-re.

Sőbjatok.

– Mennyibe került?

– Pengő negven.

– Ha 57-re van, akkor kell mennünk éjjel is.

– Menjünk éjjel!

– Hát persze! Ha holnap délután akarunk lenni. Itt most letáborozunk, bekajálunk, 5-ig pihenünk, és azután néki.

Ezre sem vesztük, hogy időközben egész nyakunkra jött a vihar. Hárar je a naszdót, alfabójunk, a pátkokat letakarjuk a ponyvával, csak az enivalótt visztük magunkkal. Jóllekeis unen ledőlünk.

Műgőrtünk előt vihar.

Mire 5 óra lett, egész kidőrtült az idő.

Hát elindultunk. 57 km-t egyfolytában csónakban. Most beszállunk, Pesten ki. (Nem lett volna egyszerűbb Baján beszállni a magyar hajóba vagy a némeibe, és mindjárt Pesten kiusálni?)

Tiz kilométer elrőptül. Nyokó óra lett. Még megértünk addig, míg sötét nem lesz, a szután esszük.

S utána...

Megdöbbenéssel vesszük észre, hogy nincs több kenyér, mint amennyi vacsorára elég lesz. Végtelen könyveléség. Mi lesz velünk kenyér nélkül?

Annnyira lefogalt bennünket a zállipe, az óram, hogy végre bent vagyunk a csépelei ághon, hogy enni megfedekezünk...

De azért jól ízlik még. Ez még a dunaföldvári kenyér.

Komolyan, úgy essük, olyan molbón, minden, ami kezünk ügyébe kerül, olyan meg-gondolatlanul, holnapra nem gondolva, mintha még lenne valami elrejtve valahol...

De mit számít! Éhesek vagyunk: esszük...

A csónakban elkőrtők! vassors után úra monka következik.

Tizkatozok fények lobbannak fel messze előtünk. Pest?

– Ugyan monjeteik a csónakból – tromfol le Csime – Pest? Hol van még Pest?

Lassan kibontakozik a sötétből egy város. Mi a neve? Honnét tudjuk? Talán nem is létezik. Talán faházakor idegenek csafá jöttek.

Azonban a nagy, előtünk álló molbón és fűrdűtség tudni nem tudta elarbolni tőlünk jókedvűket, vidámságunkat. Pütyüdrészünk, dalolunk. Egyszer csak, ahogy az ismeretlen város alá értünk, vég alólósnunka vértelen visszhang hál. Rekedt kapunhanghoz hasonló nő éneklés gurulgók végig a víz:

– Jőja szerelész dolga a ...

Perze kőrtáruk:

– Jőja...

Igy eljártunk egymással, azután a semmibe téved a hangja. Híd jön. (A hid áll.) (Relatív...) Piskótkó lámpa alatt haladnak át.

Csepp lehet az vízra?

Tőprengünk egy darabig, már nem énekelünk, lassan, állatorozton ránk borul az álomosság. A vídekett sem mondhatni barátságosnak. Igaz, itt még semmi, van egy pár fénypont, mely megnyugtat bennünket, de mi lesz arra?

Arra meazzi úgy ősszefolyik minden a sötét-ségben, szinte azt hisztük, hogy arra nincs kijárat.

Az egész nádas, a fekete fák, a vízben megkér-szerződve rémségesen hának.

A középben megyünk, nehogy hatalmába kerítsen a sponót.

(A sponót nem is sponót, mi neveztek it a partot szegélyező undok vízözönvényeket annak. Nem gusztos.)

Az éjjeli szolgálatot besztjük, 2-ig a Csimével ketten fogunk evezni, azután felkélnek Joe-ék: Bendi és Joe, és ék kerülnek sorra.

Igé most alázik. De nemcsak É. Valmennyei-en. Immel-ármal emelgetjük az evezőket.

Bandik még is unják. Fejünkük Igémet. Mi ölünk a gőzshoz Csimével. De jó Joeéknak! Kényelmesen elhelyezkednek. Jág... És evezünk... Ó, az itnacs mit izi... Ezt ásténi kellett volna.

A gaz, körléhetetlen álommal való esztánkult! A part rémségeit!

Olyan, mintha egy skatulyában evezünk, kör-rlőrtünk tizkatozok árnyak szaladnak velünk versenyt a parton. Rohanunk, rohantuk: elő-retegnék, hová? Hátkuk mögé nézünk: hát honnét jöttek mi? A semmiből? Mőgőrtünk is olyan csoszottak, zártak létszik a part. Egy fekete, vég nélkülön tavon görtdörönk.

De eltörpül minden érzés. Gyakran – evezés közben – azaz vesszük magunkat észre, hogy felbredtünk. S hogy mászik az idő...

Mikor jön el a boldog pillanat, mikor Joe-ék felirakoztak, hogy helyükre mehassunk? Az vesszük észre rémülten, hogy egy spenő-tenger közepén vagyunk.

– Igé! ordít Csime a kormányosra.

Igé felrezen.

– He? – most ébredt fel.

– Hova a csudába kormányoztál?

Nincs visszaközös. Belevágjuk evezőinket az undok vízszögbe. Mintha a víz alól, a mélyből éles karok foedósának az evezőkre, a csónaknak, hogy leraktsanak bennünket a víz sötét fenekére, a hogy megszabadítsanak bennünket tenger sok szenvedésünktől.

Juj, de rondul én alig tudom kihúzni az evezőt a spenőből, Csime mindig ügyesen szabadít. Egy haszna van ennek a spenőnek: mintha kijűrték volna az álmoságot a szemünkből.

Úgy kijőzönkedünk. De nem sokig. Mikor kiérünk újra a közepre, az unalmas strázsá elállított. De már csak fél óra az élet. Fél kető. Háromnegyed lesz 10 perc múlva.

...háromnegyed – kető lesz öt perc múlva...

– Na, hogy sludatok?

– Ahh! Ti se fogtok tudni sludni. Kemény ez a vágak, meg hideg van. – nyugtat meg bennünket Bendi.

– Igére vigyázzatok! Minden percben elaludt. Tel: Az első egy olyan nagy spenőben voltunk! Alig tudunk kievőkenni!

Lassan beletek cserélünk. Egyenként átmászunk a ponyvára, a csónak széleire. Erősen meg kell kapaszkodnom, hogy bele ne forduljak a vízbe.

Alvász... alvász... Arra ébredtem, hogy a fiúk mondogták, hogy a 37-es kilométerelőnél vagyunk. Ergo közel eke. 27 km-t jöttünk. S még van előttrünk 20 keserves kilométer. S most következett a szép reggeli. A círomos kockacukor, a diásos kockacukor s a Creme de fois... De elfogyott, elolvadt ez a húsz kilométer is. Öres gyomorral is.

Igaz, a sok létnivaló: a szép nyaralók, weekendházak, később a strandok, a füstölők gyékények mind elvontak, eltértek figyelmünket lakodalmszolgálati és úra, vízrezenes korpó gyomráról. Minthogy a mi vizgazdálkodásra bukkantak volna fel, hogy nem baj érdekek, az már nem Paks, ez már nem Dfődvény, ez nem Tass, ez maga Post, Pest, az igazi Pest, nem kell kiérőzödni tovább...

Úgy látszik, az idő bosszút forral ellenünk, hogy tegnap kikértük a dőböt, a zivartot, most újra rosszat sejtő felhők tornyosulnak az égen. De most már minden mindegy.

Már ott meszse-meszse megpillentottunk egy kis szára fölcsúcsát, az első villamosot... Talán olyan érzés lep meg, mint mikor kicsi gyermeked voltunk, s először jőve fel Pestre, látjuk meg életünk első villamosát: nini, villanos...

Úgy szününk, hogy itt a csepeli ághon javítják a Dévényt, s arra fogunk felrakodni. Ha nem lesz már itt, akkor majd megröböljük a zsiliposéi leadni a dolgokat, ha ott sem sikerül, kénytelenek leszünk bizony felvezetni a Ferenc József hídig, s megkérni a biztos uratak, hogy kiköthessék oda a csónakot.

Még csak ez hiányzik, hogy fel kelljen evezni a Ferenc József hídig... Nem, nem szükséges. Ott a Dévény. Csak most engedjenek fel benzócsókat! A javítás miatt. Ha ott lesz Őszi, akkor nincs hiba, de ha nem lesz fönn a híd...

Mielőtt odaférnénk, kapunk s nyakunkba egy kis zuhanyt. Kiugrálunk a partra, a narzódót is visszik, aláhúzzuk valamennyire.

Joe szöszök:

– Engedjétek ki, én megsülök... Irakbáb ázok, mint ilyen forrószögben...

Joe még ilyeneken megakad. Ezai csuda, füledt itt benn az idő, nem mondom, majd megfulladunk, de mit számít most ilyen kicsinyiség... ház Pasten vagyunk...

(Nem tudom eléget hangoztatni. Magam sem tudom elhinni. Valahogy úgy érzem, hogy álom az egész, hogy itt vagyunk. De nehegy fölébredjünk valahol a dunaföldvári határon, mert akkor aztán ténk...)

Ez se komoly eső. Hiába, az idő kedvezett. Ebbesz szeremesünk volt. Átevezünk a Dévényre. Kikötünk. Bemegyek.

– Aczól Aurél urat keresem. Á szervezz Őcsil

– Szavasz – csodálkozik el unokabátyám – hát te hogy kerülés föl?

– Feljöttünk csónakkal Bajáról. Húzzuk végig, Te, hogy szíves enged meg, hogy föl-pakoljunk isde valahova, mert nem tudjuk máshova rakni...

Megkéri a kormányost: lehet.

Most következnek a nagy pakolás, mosás, fürdés, borotválkozás stb. A szükséges holmikat bepakoljuk, ezeket visszak fel Pestre.

Kár, hogy Bendi nem jön velünk. Már úgy értem, lefelé, majd haza Bajára. Szobam lehet teljes a kompánia. Rokoni látogatás... El is osztogaja a holmiját.

Egy lestopolja a "bábi cipőket".

Ezek a bábi cipők Baján még egész rendezes, harna szűk félcipőjék voltak, most kevésbé

rendes, meghatározhatatlan szűk és ragog valamit, amiről Egy elragadtatással nyilatkozott: – Milyer fogok én ezzel otthon focizni a víz-telepen...

Igé elkezeredtetten valakija a szűrés biástját szillett. Bendi intézte el a legghamarabb a borotválkozást, szaz mi Joe-vel, mert nekünk nem is kellett...

Végre őra kézen. Kijőzünk a partra, hát kövályog előtünk és körülötünk és bennünk az egész világ... s még ez a nehéz koffier a tejébe. De fitos az úton, mintha csak a mi szakmunkra teresztették volna oda, ott vár bennünket egy tejjövő.

– Kérek egy fél liter tejet és egy brótot...

– Kérek egy fél liter tejet és egy brótot...

– Kérek egy fél liter tejet és egy brótot...

... (még köztsej)

Közben az eső is megered, a kis bódé eresse slát habozoljuk a tejet.

– Még egy brótot...

– Még egy brótot... (még hárcosozor)

Mikor ez a bróts is elfogy, útnak indulunk.

Valahogy itt vége a naplónak.

Most szétfelétünk a szélirás minden irányba, most már nem lehet naplót vezetni az Avesosokról. Irják Joe-ról meg magamról, mert csak a mi életünk lesz közöttük ebben a pár napban? Irják Csimeiről és Bandleról, emellett milyen más lesz azok élete... És Igéiről? De lehetetlen.

Ha elmenterem a Mauthuser szállóba mindannyian: arról lehetne írni... De így? Igaz, holnap 9-ór találkozik a kompánia a Blaha Lujza téren.

Az lesz Dónesi Isti Papujával. Mézajk biztos el sem fogja binni, hogy milyennek jötteink... Na szervezzük... Itt a nyolcvennyolcas... Szóval holnap a Nemzetiről...

Hajnóci J. Gyula
(Folytatjuk)

ALAPÍTVÁNY EGY ORGONÁÉRT

A bajai Barátok templomának jelenlegi orgonája 1935-ben készült a pécsi Angster gyárban az 1105. számon. Tervezője a templom akkori kántora, Schmidt Ferenc volt.

A készítő: Angster József (1834-1918) Magyarország legkiválóbb orgonaépítője volt. Párizsban tanulta mesterségét, majd Pécsen telepedett le, s itt 1869-ben a pécsi zsinagoga számára megépítette első jelentős művét. Később ő készítette a budapesti Szent István bazilika orgonáját is. Műhelye, melyet fia vezetett tovább, számos híres orgonát épített. A bajai orgona 38 regiszteres (multiplex megoldással 42), két manuális, ún. tansí-ladás, francia fűvös. Több regiszter utóbb lett hozzáépítve. Az orgona holonzata feltehetőleg előbb készült, nincs rá adatunk. A manuálók hangterjedelme: C-a'' 58 hang, a pedál hangterjedelme: C-f'' 30 hang.

A sípok és így a megszólaltatható hangok száma több ezer.

A játékasztal (manuál) pneumatikus rendszerű, rugózata ólom súlyos. A két manuálton 42 regiszterrel ellátott pártit ritkítja az országban. Ez a regiszterhang már három manuál igényelne. Érdekesége, hogy a regisztermek nem egységes nyelven íródtak (magyar, olasz, német, francia).

A légfűvő rendszert egy nagytejesítményű Brompton motor hajtja, amely – érdekes módon – a legkevesebb elhasználtódt az orgonánál. Állapota megfelelő, ma is jó minőségű. Felépítése óta (1935) a hangszere jelentős felújításban nem részesült, így műszaki rendszere erősen leromlott, és ezáltal igen szűk korlátok közé szorítja a játszatechnikai eszközök kihasználását. Pillanatnyilag még ágy-ahogy működik, de rövidesen teljesen használhatatlan lesz.

Az orgonában az ún. tásni rendszer ment legjobban tönkre. Kisebbségi javításokkal még az eredeti tásni bőrtzés látható 1935-ből. Ez a bőrrendkívül finom kidolgozású és cigarettapapír vékonyságú. Ennek cseréje, átbőrtzés (összesen 2100 db) igényül — egyebek mellett — az egész generál felújítást. Emellett valamennyi szelepet, regiszternyitót át kell bőrtözni.

A sípok jó része is felújításra szorult, több síp törött, repedt, anyvézesse elengedhet. Szükséges még a pneumatikus traktírárszender megszüntetése, elektromos rendszer beépítése, a játékasztal átépítése 3 manúrára, ehhez új fűvő készítése.

Az orgona teljes tisztítása, intonálása, hangolása már olyan régen volt, hogy már nem emlékszik rá senki, pedig minimum 15 évenként el kellene végezni ilyen értékös hangszernél.

A hangszer értéke, amennyiben minden rendbe lenne rajta téve, a műemlék homlokzatával együtt szinte felbecsülhetetlen nem csak a város, de a környék számára is. Mostani állapotában is 55-60 millió Ft-ot ér műretek.

A hangszer felújításához csak akkor szabad hozzáférni, ha értékéhez és híréhez méltó szintű a generál felújítás, ill. átalakítás. Az orgona állapotát szakértő hangszerjavítók felmérték, és a felújítás-hoz szükséges munkák elvégzésére árajánlatot tettek. Ez tetemes költséggel jár, jelenlegi áron számolva mintegy 10 millió Ft. Ekkora összeg előteremtését csak közadakozásból lehet előteremteni. Ezért létrehoztuk az 1997. évben a "Bajai Ferences Templom Orgonájáért" alapítványt. Ennek célja kizárólag az, hogy a felújításra fedezetet teremtsen. A munkát nagyon hosszú időre nem szabad szétütni, de ez alapvetően anyagi kérdés. Ezért azt őt évre ütemeztük, a befolyó összegek adta lehetőség szerint.

Mivel orgonánk Bács-Kiskun megye harmadik legnagyobb orgonája is egyúttal, és a liturgikus használaton túlmenően más rendezvényeket is szolgál (karácsonyi hangversenyek, Bajai Nápok rendezvényei stb.), úgy gondoljuk, hogy felújítása köztiszt. Ezért azzal a kéréssel fordulunk Baja város adakozói közé polgáruinak, vállalkozóikhoz, cégeihez, hogy segítsenek nekünk ebben a nemes feladatban. Tartozunk ezzel nem csak magunknak, hanem a jövőendő nemzedékeknek is, hogy nem hagyjuk elenyészni az elődeink által megteremtett hatalmas értéket.

Sokan úgy gondolják, hogy a katolikus egyház gazdag, nem okozhat gondot egy orgona felújítása. Meg kell nyugtatnunk a bizakodókat, hogy az egyház alapvetően a szűkös állami támogatásból és a hívek

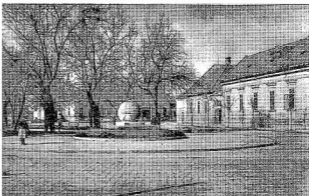
adományából él. Sajnos a gazdagabb országokban élő katolikusok sem tudnak már segíteni, hiszen a források ott is korlátozottak. Ezenkívül segítők elárasztottak. A tőlünk még szegényebb országokba, ahol az egyház intézményes bírtzés miatt nincs lehetőség más módon támogatni a hitéletet. Ezért törekvésünkben kérjük az Ön segítségét — aki talán évek óta személyesen is meggyőződött a karácsonyi koncertek alkalmával orgonánk lélekelmetű, csodálatos hangjáról — bizva nyeljelkéségében és kulturális ér-

téink megőrzésére való készségében. Reméljük, hogy aranyai lehetőségeivel mérten támogatja alapítványunkat. Adományok az adólapból leírható, a jövő évi adóbevallásnál ezt érvényesítheti. Alapítványunk számlaszáma a Kereskedelmi és Hitelbank Rt.-nél:

OKHB 10402513 – 25116731 –
00000000

Őszintén reméljük, adománya révén Ön is társunk lesz ebben a szép munkában.

Kövágó József
a Kuratórium tagja

A régi Jelky tér (Millunov Dániel gyűjteményéből)

Új halfaj a Dunában, a Kessler-géb

Akik a közelmúltban gyakran horgásztak vagy halásztak a Duna Baja környéki szakaszán, már találkozhattak azzal a jövővényi halfajjal, amelynek magyarországi előfordulását 1996-ban igazolták a tudományos kutatók. Az újonnan megismert halfaj a Kessler-géb családjába tartozik. A gébek elterjedése elsősorban a trópusi, valamint a meleg és mérsékelt övi tengerek sekély parti zónájában jellemző, de számos edvesvízi fajuk is közismert. Európában, a Fekete-tenger medencéjében különösen nagy a fajgazdagságuk.

A Kessler-géb (*Neogobius kessleri*) megjelenése már jó ideje várható volt Magyarországon. A 20. század elején, néhány tudományos műben találhatunk utalást előfordulására, azonban az ukko-

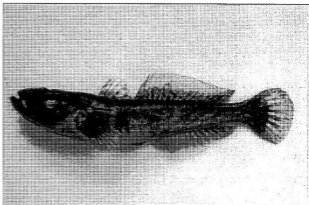
ri példányokat a Középg-Duna alsó szakaszán fogták. Halunk felbukkanását a Középg-Duna felső szakaszán osztrák halbiológusok jelezték Bécs környékéről 1995-ben. A Kessler-géb hazai elterjedését egyértelműen bizonyító első példány a Duna-kanyarban került elő az elmúlt év májusában, majd néhány hónappal később a Szigetközben is igazolódott jelenléte. Az MTA Magyar Dunakutató Állomás egyévtelmen bizonyító eljárás példány a Duna-kanyarban került elő az elmúlt év májusában, majd néhány hónappal később a Szigetközben is igazolódott jelenléte. Az MTA Magyar Dunakutató Állomás egyévtelmen bizonyító eljárás példány a Duna-kanyarban került elő az elmúlt év májusában, majd néhány hónappal később a Szigetközben is igazolódott jelenléte.

A Baja környéki Duna-szakaszon a gébek nem ismeretlenek. A tarka gébet (*Proterorhinus marmoratus*) a múlt század végén, a folyami gébet (*Neogobius fluviatilis*) pedig mintegy két évtizeddel

ezelelt észlelték először a térségben. Valamennyi gébféle sajátságos, hogy hasúszók egymással összenőve tapadókorongot alkotnak. Az eredetileg tengeri életmód alakította ki ezt az úszóképződményt, amely lehetővé tette a halak megtapadását az aljzaton az erősebb hullámzásokkor.

A Kessler-géb elsősorban a kövezéses, kemény aljzatú partmenti élőhelyekhez ragaszkodó, fenéklakó hal. Az április-májusi ivási idején kövek közötti űrgekben, hasadékokban készít fészket. Az ikrákat a hím őrzi, farokúszójával legyezve friss vizet hajt rájuk. Táplálékát férgek, apró rákok, vízi rovarok és kisebb halak képezik. Közvetlen halászati jelentősége nincs.

Dr. Gutí Gábor
MTA Magyar Dunakutató Állomás

A Kessler-géb kis termetű, 12–18 cm (max. 22 cm) hosszú, nyújtott testű hal.

A FŰ MINDIG ÚJRA SARJAD

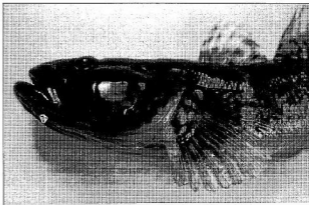
Valóság I.

Aladár bácsikám, a nagy szervező egy szép nyár eleji napon azzal állított be, hogy "Lajoskám, az idén Ausztriában kellene nyaralnotok."

Aladár bácsikám a Vasútnál dolgozott (akkoriban ez előkelő munkahelynek számított, Bethlen István gróf is forgalmistaként kezdte a pályafutását), és "alapító atyja" volt az IBUSZ-nak.

Érdekes egyéniség különben: mindig elegáns, kopaszra borított feje ugyan divatjamúlt — mégis igencsak tetszett a nőeknek. Az I. világháborúban ulánushadnagy és állítólag Károly király közvetlen környezetének a tagja. Néha hettekig nem láttuk, de ha szükség volt a segítségére, úgy előtermett, mintha valaki is hívta volna.

Másfelől "lovagias ügyekben" — a század harnincas éveiről meséltek, még létezett ilyen — többször is alig megoldható feladatok elé állította apá-

A Kessler-gébet robusztusabb, lapított feje, széles felfelé irányuló szájnyílása és jól láthatóan előre álló alsó állkapcsa is megkülönbözteti a hozzá hasonló folyami gébfől.

mat, és a kölcsönkért kisebb-nagyobb összegek mégis nyomhatják a túlvilágon a lelkiismeretét. Apám szerint Hochstapler pontos fordításban szélhámos, de így németül csak "ejnye-ejnye" — komolytalan dolgai vannak ennek az Aladárnak... Nyilván lerít rólunk az árvaság. "Levegő- és környezetváltozás" — folytatta bácsikám.

Már utána járt mindennek: az osztrák vasutak a magyar köztsztrviselői igazolványra megadják a féláru kedvezményt. Murauban, Stájerban van egy kedves ismerős, bécsi minisztériumi osztályveze-

tő, az a család valamikori vadászházában ad ki szobát jutányosan. A koszt olcsó — talán olcsóbb is, mint itthon a Bajatonon.

Vagyis, hát ő már nagyjából a szobát le is kötötte, a muraui vasúti restiben (éterem) bizonyos Pfletschinger a tulajdonos és szakács, a Monarchia tengerészetiéni szolgált, és nagyon megtanult főzni. Ja, itt a menetrend, kétszer kell átszállni.

Mit írjon a barátjának? Mikortól és meddig kell a szoba?

Mire észbe kaptunk, már csomagoltam is. Ez kemény feladatnak bizonyult, se

spám, se fivérkém nem mutattak hajlandóságot a saját koffereik bepakolására. Inkább meglátogatják Vilma nagynéném, s elköszönnek. Helyettem is.

Sértődötlen és beteletlenül álltam a nyitott kofferek meg a nyitott szekrények között. Végre rájöttem, hogy a két legény (apám még nagyon fiatal volt, fivérem pedig "egyetri pógár") meglógott: meglógtak a megoldhatatlannak tűnő feladat elől.

Ja? Az már más. Derűsen álltam munkába.

A dzsentroid-léteiner középsztyály, tizenegy pár érvel ezélett, Trianon előtt még tehető volt.

Saját hínóján ment ki az állomásra, a forgalmista addig nem indította a gőzöst, míg a bordárok fel nem málláztak, érkezéskor pedig a táviratilag rendelt hotel londonere gondoskodott a poggyásról.

Most bizony "magad uram, ha szolgáló nincsen", de miképpen?

Például vasárnapi misére férfiaknak kötelező volt az ölböny, nyilván általában sárga bőr félcipő, kalap a kézben. Nőknek (immáron oda soroltam magamat is) néhány jobb kis ruha. Nem hetenőcent ugyanazt Selyemharisnya — folyton leszaladt a szem —, magas sarú cipő, kalap a fejen. Továbbá hétköznapiak hegymászó bakancs, szandál, zoknik, a helybeli népviselet, fehérmű, fürdőköpeny, felsőkabátok, esernyők, botok. Belement férfinként két bőrdobba, nekem egybe, azonkívül a kalapdoboz és az esernyőbet ügyes, hosszú tokja. A kofferoikat csak indulás előtt zártuk le: előbb Bekény fivérének kicsit üldögni kellett rajtuk, hogy a zár s a nyelve összetalálkozzanak.

Aladár bétyáink menetrejdz szerint baj nélkül érkezünk Grazba. Itt át kellett szállni.

Apám s testvérem igen megszomjaztak egy pohár jó osztrák sere, ezért kirakodtak az állomás peronjára, mondták, csak várjam itt őket nyugodtan, rövidesen visszajönnek.

De nem ők jöttek.

Hanem katonák, akik hamar-hamar te-reigetett a népet a vürötermekbe. Odasietett hozzám egy fiatal tiszt, és felszó-lított távozásra, mivel azonnal érkezék a

fűberceg vonata, senki sem zavarhat-ja itt a fogadást.

Megígértém a tisztnek, hogy percekben belül elhurcolkodunk az útból.

Az állomástönkösség fogadóhelyiségé-ből szép piros szőnyeget gurítottak ki a sínparig. Vezérszavak, tiszték, zsakete-s urak (a zsakett fekete, vékony fehér csikokkal átszőtt nadrág, és hátul a frakkhoz hasonlóan kissé hosszabbított fekete zakó volt, napközbeni ünnepe-geken kötelező viselet), sehol egy árva civil utas.

Már fűtől a herceg vonata. Én üldöge-lek a díszbőr bőrdobon — igen ele-gáns darab volt, fogalmam sincs róla, hol hagyott el bennünket ebben a ko-molytalan huszadi században —, szorongatom az esernyőbottartó-tokot, kö-rülöttem kisebb-nagyobb csomagok halmaza.

Családóm férfi tagjai pediglen megfe-ledkeztek rólam...

A tiszt végre észbelkapott, odavezényelt a segítségemre két legényt. Túl későn. A fogadtatás igen ünnepélyesre terve-ződött. Hiszen még csak az imént tündö-költ a Monarchia...

Sehogy se illetem a képhe. A poggyá-szon, ölemben a bot-esernyőkkel, li-dértes valóság volt.

Az egyenruhások és zsakettosok úgy lépdéltek el mellettem, mintha nem is léteznék. Néhány, a herceget kíséző zord civil bálumt csupán, de nem szenteltek különösebb figyelmet a jelenlétemre. Oly hihetetlen volt — talán szegény kis-lány nem élméljeji.

Aztán utaztunk vidéman tovább. Ha jól emlékszem, Kapfenberben szálltunk át a kisvasútra, talán ma sinbusznak neve-znek.

Egyszer csak puff, az ülés alól, a lábam mellől kiesett egy padlódarab, vele va-lami szerkenyűvel teli doboz, és surrog-va megálltunk a nyílt pályán.

Akkor tanultam meg, miként kell visel-kedni nem várt, kellemetlen események alkalmával. Ugyanis az osztrákok udva-risán előre engedve egymást, tréffalko-za sorra leszálltak a pipacos mezőre, és békésen vártak a mozdonyvezető meg a kauluz diagnózisára.

A kauluz aztán gyalog elindult a követ-kező állomásra, mi meg, utasok a moz-

donyvezető irányításával, egyesült e-rővel a tartalékvágányra toltuk a jár-gártyt.

Jól elvöltünk ott a bársonycs fűvön, míg beballagott a kisebbítő szerelvény.

Még egyszer falpakoltuk a csomagokat. Alkonyodott, az ég még kék, a nap le-szűdött a hegyek mögé, a Mura rohan, bömöböl, énekel, csillogott, gyöngyö-zött, amint a sziklákon a végtelenbe szá-galdiva évezredek óta megszokta.

Soha ennél szebb folyót nem láttam.

Úgy tűnik, ezekben a napokban nőtem önálló emberé.

Eddig estéként mérlegeltem aznapi cselekedeteimet. A suta, sikertelen dolg-ok mindig többet nyomtak a serpenyő-ben, mint a sikereselek. A világ tehis-tele volt özyasmivel, amiről azt hittem: tud-nom kellene. Anyámtól kértem választ kétélyeimre, s ő meg is jelent álom-ban, válaszolt.

Önmagamnak válaszoltam-e, vagy tényleg ő szót hoztam a Másik Világ-ból? Az ember hiszi, amik himni akar.

Micsoda felfedezés! A felnőttek se tud-nak mindent. Bebizonyosodott a cso-magolástól a bedöglött kisvasúti. Micsoda megkönnyebbtől!

A Hofrat-ék (udvari tanácsos a Monar-chiában) vendégszobája csak olyan volt, mint minden polgári hálozsoha. Két ágy egymás mellett, az ágyak végében cí-vány, két szekrény, tükör, mosdó lavó-ral, tisztavízes kanocs, vödör a használt mosdóvíznek.

(Ugyanilyenben tisztálkodott Károly király utolsó magyarországi napján a Tihanyi Apátságban. Igaz, virágos ma-jolikkészlet volt. A valamikori műze-umban őrizték.)

Nos a Teremtés két koronája, a férfiak aludtak az ágyban, én a díványon. Jó kis magányos hely, kilátás a csilla-gos égre, a Mura zúgott, mintha altat-ni akarna. A fenyvesek illata betöl-tötte az egész világot.

Hosszú-hosszú évek óta először nem csináltam szánvetést, és nem kellett kétélyeimre tanácsot kérnem Anyám-tól.

Felnőttem.

BAJÁRÓL INDULTAK

DR. KIEFER FERENC

Apatinban született 1931-ben. Az elemi iskolát szülőhelyén, a gimnáziumot Baján és Budapesten végezte.

1956-ban a Szegedi Tudományegyetem matematika-fizika tanári képzését szerezte, majd ugyanott 1961-ben németből, 1963-ban franciából kapott diplomát. 1956-57-ben általános iskolai tanár volt Soltvadkertben, 1957-61 – Apatin Jánosvárdához tartozott. 1962-től 1973-ig a bajai III. Béla Gimnázium német tagozatán, illetve az önellövő váló német tannyelvű gimnáziumban, 1961-62-ben a budapesti Eötvös Gimnáziumban tanított. 1962-től 1973-ig a Magyar Tudományos Akadémia Számítástechnikai Központjában volt tudományos munkatárs, s azután az MTA Nyelvudományi Intézetében lett tudományos főmunkatárs, 1984-ben igazgatóhelyettes, 1992-ben igazgató, 1982-től másodállásban az Eötvös Loránd Tudományegyetem nyelvelméleti tanszékén egyetemi tanár. A Magyar Tudományos Akadémia 1987-ben levelező tagjává, 1995-ben rendes tagjává választotta. 1993 óta az Európai Akadémia tagja. A stockholmi egyetem díszdoktora, az Osztrák Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagja. Általános és magyar nyelvészettel egyaránt foglalkozik. Fő érdeklődési területe a jelentés- és az alaktan.

Kiefer akadémikus nagyon elfoglalt ember. Számos funkciójából adódó kötelességei sok idejét lekötik, és gyakran szőlőjék külföldre is. Oyermekkorának, fiatal korának színterét, Baját, bármennyire szeretné is, egyre ritkábban tudja felkeresni. Évek óta tervezték, hogy két fiával Ladikon végigszavargaja a környéki vízeket, de valami mindig közbejön. Az azonban sohasem mulasztja el, hogy évente egyszer, halottak napján különösen a Rökus temetőbe szülei sírjához. Lánya és fiai társaságában most is e cél vezrelte Bajára. Így találtunk módot egy kis beszélgetésre: egyúttal megélt régi idők felelegetésére és életútjának felidézésére.

– *A Délvárlélen született. Mikor és hogyan került a család Bajára?*

Családom mindeket átga apatini. Az átköltözés előzménye az, hogy apám, bár nem volt benne szakember, nagyon érdekelte a hajóépítés, és elhatározta, hogy ilyenféle vállalkozásba fog. Mivel Apatinban volt már egy hajógyár, mégpedig

a rekonszervált birtokában, úgy gondolta, másutt kell próbálkoznia. Újvidék is szóba került, de végül Baja mellett döntött. Ez 1943-ban történt. A várostól bérbe vette a Nagypándúr-sziget egy vízparti darabját, és még abban az évben megkezdődtek a földmunkák és néhány kisebb épület építése. A család a következő évben követte apám.

– *A harmincas években – éppúgy, mint most – Apatin Jánosvárdához tartozott. Volt lehetőség magyar iskolába járni? Lehetőségem éppen lett volna, mert három elemi iskola volt a tizenhatezer lakosú nagyközségben, egy szerb, egy német és egy magyar, de apám hétéves koromban (ott akkor az volt a tanköteles kor) a szerb iskolába íratott, mert úgy gondolta, magyarul és németül már tudok, tanuljak meg szerbül is. Ő mindhárom nyelvet egyformán jól beszélt. Döntése nem jelentett számomra megvárakoztatást, mert a legtöbb társam éppen úgy nem tudott szerbül, mint én. Apatinban ugyanis főleg németek és magyarok laktak, a szerb kisebbség az első világháború után került oda. Így történt, hogy először cirill betűkkel tanultam írni. 1941-ben pedig a gót betűkkel folytattam, mert miután a magyarok bevonultak, átkerültem a német iskolába.*

– *Élég kacifántosnak indultak a tanulmányaid. A folytatás egyenesebb volt? Az elemi elvégzése után a szülői döntés Budapestre, az esztergomi érsekségi gimnáziumába vezényelt. Apatinban ugyanis nem volt magyar tannyelvű gimnázium, a szabadták pedig a család nem tartotta jónak. Ilyen előzmények után egy viszonylag elit magyar gimnáziumba kerülni, ez nem ment sokk nélkül. Nagyanym segítséggel ugyan, aki tanító-nő volt, megtanultam magyarul olvasni, de nem tudtam helyesen írni, és ez óriási hátrányt jelentett. Az első időben elégségesem is voltak, és ezt nagyon nehezen viseltem, mert az elemiben jó tanulónak számítottam.*

– *Mikor kerültél át a III. Béla Gimnáziumba?*

A második év után, 1944-ben. A család Bajára költözésével szükségteleg vált engem egy pesti kollégiumban tartani.

– *Hogyan alakult életpárod vállalkozása?*

Nem úgy indult, ahogy tervezte, de sembe kezdett, az igen jó üzletnek bizonyult. Az orosz katonasággal együttmű-

ködvé 1945 tavaszától a bajai Duna-szakascom elüllyedt hajók kiemeléseivel foglalkozott. A megállapodás az volt, hogy a roncs apámé, ami benne van, az az oroszoké. A tulajdonképpeni hajógyári munka 1946-ban kezdődött a kiemelt tartályhajók javításával. Tervező mérnök nélkül a hajóépítés szóba sem jöhetett, de a javító üzem nem sok idő múltán több mint harminc embert foglalkoztatott. A virágzás azonban kárászlelet volt. Az adópré már 1947-ben működésbe lépett, és ez arra kényszerítette apámot, hogy fokról fokra leépítse a vállalkozását. Amikor végül is 1949 decemberében államosították, mindössze két dolgozója volt a műhelynek. Apám mindenesetre kizsákmányoló hajógyárosnak minősült, én pedig úgynevezett osztályidegen, akkori szóhasznalattal élve x-es lettem, s ennek következményeit elég sokáig viselnem kellett.

– *1948-ban az egyházi iskolákat, így a bajai ciszterci gimnáziumot is államosították. A következő néhány év szünetelt időszak a III. Béla Gimnázium történetében. A "klerikális reakció" elleni harc jelszavával és mindenféle más, légből kapott ürüggyel jó néhány tanuló kizárta az iskolából. Te is időszakos lettél ennek a kampányának.*

Igen, mégpedig mindjárt az első lépcsőben, 1949 januárjában. Varga Károai, Gerendás Feri és Lévy Laci papnak köszült, nekik ezért kellett menniük. Nálam klerikális háttér nem találhattak, ezért engem egy falújságcikkem miatt zártak ki az ország összes középiskolájából. Egy mondatomat félreanyagarkva azzal vádoltak, hogy a marxizmus ellen folytattam propagandát. Ezsem igazban sem volt, de ez hiába bizonygattam a fejeleim tárgyaláson. Az iskola államosításkor megbízott igazgatója, Zrínyi Aladár nem volt hajlandó részt venni a boszorkányüldözésekben, inkább lemondott. De akadt, aki kész volt elvégezni a piszkos munkát.

– *Ezek után mihez kezdtél?*

Mivel nem sokkal később betöltöttem a tizennyolcadik évetem, munkahely után kellett nézmem, mert aki felnőtték abban az időben nem volt munkaviszonya, az közteljesévis munkakeresést kellett megütneték. Amíg apám üzemet nem államosították, hegesztő tanulóként ott ügyköttem, később pedig, amikor apám Szállinvárosban helyezkedett el gépész-

ként, vele mentem, és közel másfél évig egy raktárban dolgoztam anyagkönyvelőként. Az ottani szakszervezetből és pártbizottságtól végül sikerült jó ajánló papírokat szereznem, és azokkal felszerelve kijáratam az Oktatási Minisztériumban, hogy amnesztiálisan részesítsenek. Miután az esztergomi ferences gimnáziumban a harmadik osztály anyagából magánvizsgát tettem, Pesten kezdtem házaíni felvélelem érdekében. Az igazgatók sora a szemembe mondták, hogy ilyen tanulóra nincs szükségük. A sokadikként felkeresték Fazekas Mihály Gimnázium igazgatója volt az, aki hajlandó volt beülni az iskolapadba. Ez már 1951 szeptember vége felé történt. Így aztán ott sikerült érettségiznem 1952-ben.

– *Az egyetemen matematikát és fizikát tanultál. Mikor és hogyan alakultak ki a pályaválasztással kapcsolatos elképzelésed?*

A választ messziről kell kezdenem. Bajai gimnázista éveimben az iskolán kívül két meghatározó élmény alakította a gondolkodásomat. Az egyik Gondos Laci bácsihoz, a másit Éber Sanyi bácsihoz fűződik. Laci bácsi a furcsa filozofálásával és a zene, a művészetek iránti jelkesedésével ragadott meg. Sanyi bácsi pedig arra tanított meg, hogyan láthom meg a szépet a természetben. Az ő hatásuk volt, hogy elsősorban a filozófia érdekelt. Arra perze nem gondoltam, hogy ezt majd egyetemen tanulhatom, mert azt jól tudtam, hogy igaz filozófistát ott akkorjait nem tanítottak. Ezért másról kezdem álmodni. Az egyik ciszterci tanárom, Török Bonifác szabad idejében pszichológiával foglalkozott. Érdeklődő gyerekeként gyakran előtűntem hozzá, és élvezettel hallgattam lélektani kérdésekről szóló fejtegetéseit. A Szondi Pátról és másokról hallottak a pszichológia iránt is felkeltették érdeklődésemet. A bökkenő csak az volt, hogy abban az időben pszichológia sem volt az egyetemen.

Ilyen előzmények után kaptam kézhez kitűnő érettségi bizonyítványomat és valamiféle, a kiválóságomat bizonyító oklevelet (nem emlékszem pontosan, mi is volt az, de Rákosi Mátyás neve is szerepelt benne), ami állítólag zöld utat biztosított bármelyik egyetemre. Mivel úgy gondoltam, hogy a pszichológiához csak a pszichiátrián keresztül vezet út, az orvosegyetemre jelentkeztem. Szakirányú kérdéseket csakugyan nem feszegetett a felvételi bizottság, annál inkább firtatta a múltamat, s a döntés ennek következtében természetesen az elutasítás lett. Az Oktatási Minisztérium végezte az úgynevezett átirányításokat. Ott lehetett meg-

tudni, hol van még szabad hely. Több lehetőséget ajánlottak, így például orvostudomány vagy biológia-kémia szakot, s szerepelt a kínálatban a matematika-fizika párosítás is. Igazából egyikhez sem volt kedvem. Gondos Laci bácsival tanácskoztam meg, mit is tegyek. Mivel ő valamikor matematikát és fizikát is hallgatott, mégpedig az utóbbit Párizsban Marie Curie-től, azt mondta, az lesz a nekem való. Így lettem matematika-fizika szakos hallgató Szegeden.

– *Mondják, amit nem kedvel az ember, az nem is nagyon megy neki. Hogy boldogultál az egyetemen?*

Éleltem nagyon kínlódtam, de a második évben már jól értettem a matematikát, és attól kezdve tulajdonképpen tanulnom sem kellett, legalábbis úgy nem, mint a bölcsészeknek, a rengeteg kötelező olvasmány közt fülladozva. Bőven jutott időm zenére, színházra, és kedveimre olvasgathattam. De azért, amikor végeztem, akár bent is maradhattam volna a matematikán, ha a káderlapom nem olyan lett volna, mint amilyen volt. A nyelvi lektorátus is érdeklődött irántam, de végül, hasonló okból, abból sem lett semmi. Közben viszont a kiért középiszkolai álláshelyek elfogytak, s nekem már csak a soltvadkeri általános iskola jutott. A mai napig nem bánom, hogy így alakult. Én tulajdonképpen semmit sem bánok. Azt sem, hogy annak idején kírdogtak az iskolából. Úgy érzem, mindenből hasznout tudtam húzni, mindenből tanultam valamit.

– *Egy évvel később, 1957-ben abban az iskolában lettél tanár, ahonnan nyolc évvel korábban látványosan kipendertettek. Milyen érzés volt?*

A bajai gimnázium számomra a kicsapartás ellenére is az Alma Mater volt. Otthon éreztem magam, s ez volt a fontos, nem a hajdan: serebra. Egyébként is lekötött a munkám. Érdekes feladat volt egy új iskola születése körül bábiskodni. Magyar tankönyveket fordítottam németre, egy szerzőtársal tankönyveket csináltam a német gimnáziumok számára, és közben bölcsészkedtem: levelező hallgatóként a német és a francia szakot végeztem a szegedi egyetemen.

– *Négy év után búcsút mondtál a német gimnáziumnak. Mi csábított az Bajáról?*
Égy véletlen. Történt egyszer, hogy a pesti egyetem német tanszékének delegációja látogatta meg az iskolát. Öröklet néztek, ismerkedtek. Egyiküknek feltűnt, hogy nem csak jól beszélnek németül, hanem más nyelvekkel is foglalkozom, és a tetejében matematikus vagyok. "Neked nyelvésznek kellene lenned" –

nyelvész. Mindenesetre a közreműködésével egy csomó angol nyelvű könyvet kaptam Szépe Györgytől, aki akkor fiatal kutatóként az Akadémian dolgozott, és azt a felszólítást, hogy Chomsky első könyvéről, az is a csomagban volt, tartsak egy beszámolót a Nyelvtudományi Intézetben, ha sikerül megkirkóznom vele. Szerencsére elég sok matematikai formula is volt benne, így sikerült megértenem. A beszámoló után az volt a verdit: "Neked felhívték Pestre kell jönnöd." Kombinálni a matematikát és a nyelvészetet — a dolog eszbitónak tűnt. Szépe egyelőre az Eötvös Gimnáziumban szerzett nekem egy tanári állást, de a következő évben státust kaptam az Akadémia Számítástechnikai Központjában. Én lettem Magyarországon a matematikus nyelvész. Elég hamar rájöttem, hogy amit akkoriban csináltam, az nem nagyon volt sem matematika, sem nyelvész.

– *1965-ben Ford-ösztöndíjhoz jutottál. Hogy sikerült szert tenned rá?*

Ismét egy véletlen. 1962-ben megismerkedtem egy svéd nyelvészrel, és az ő meghívására részt vettem és előadást is tartottam egy stockholmi konferencián. Ott találkoztam Lotz Jánossal, a Columbia Egyetem nyelvészprofesszorával, aki éppen akkor egy általános nyelvészeti tanszék felállítását szervezte Svédországban. Később Magyarországra is eljött. A Ford Alapítvány tanácsadójaként ő készítette elő a magyar államalmlt köztendő megállapodást. Abban végül is az szerepelt, hogy azokon a kutatókon kívül, akiket a magyar állam jelöl az ösztöndíjra, tíz főt az Alapítvány hív meg, köztük egy nyelvészt is. Nyilván Lotz ajánlatára a meghívott nyelvész én lettem. Ha hivatalos csatornán keresztül kellett volna pályáoznóm, biztosan nem kaptam volna meg az ösztöndíjat (káderlap!).

Az Amerikában töltött év rendkívül hasznos volt a számomra. Tulajdonképpen ott jöttem rá, hogy mi a nyelvész. Amíg kint voltam, két könyvet írtam, az egyiket a magyar szövekről, a másikat a kelet-európai matematikai nyelvészetről, és ezek ott is jelentek meg.

A svéd kapcsolat egyébként a továbbiakban is megmaradt, évente jártam ki előadásokat tartani, és amikor a Lotz által szervezett tanszék 1969-ben megüritült, engem hívtak meg tanárnak, amíg nem akad megfelelő képzettségű svéd, aki a helyemre léphet. Ez évek múltán megfirtént, de azért egészen 1983-ig minden évben tartottam egy trimeszteri a stockholmi egyetemen.

– *Tudományos karriered az akadémiai tagságig vezetett. Haad kérdéselek*

arról, mikor érted el az első akadémiai fokozatokat, mikor lettél kandidátus, mikor védted meg a nagydoktori disszertációd?

Megjött olyat kérsz, amire csak hosszasan tud válaszolni. A kandidátusi disszertációm még 1965-ben megírtam, és Amerikába utazásom előtt be is nyújtottam. Kint jöttem rá, hogy nem jó. Emelhettem már, hogy igazából Amerikában tanultam meg a nyelvészetet. Amikor hazajöttem, visszavontam, mert úgy éreztem, hogy nem tudnám megvédeni. A vicces az, hogy mindkét opponens véleménye nagyon pozitív volt. Az volt a szabály, hogy visszavonás után három évig nem lehet új munkát beszélni, 1969-ig tehát várom kellett. Akkor egy új disszertációval jelentkeztem, de történt egy malőr. Kérdésemény is kellett, és a személyes tőlem kérte, hogy miket írjon. Azt mindenképpen bele kell írni – mondta –, hogy marxista vagyok. "Azt pedig be ne írja, nem vagyok marxista." – mondtam én. Akkor legalább azt, hogy materialista – próbálkoztam tovább. "Azt se írja be – közzéközzöm –, én ilyen kategóriákban nem tudok gondolkodni. Írja be azt, hogy nem marxista, de természetudományos gondolkodó." Erre aztán az ő fényes ráköppintottak, mert hogy képzeli azt, hogy természetudományos lehet, ami nem marxista, engem pedig kizártak a minősítési eljárásból. Valószínűleg első alkalommal is kellett kérdéseményre, de akkor nem tőlem kérték tippeket.

Ezek után meghívtak Stockholmba professzornak. Egy alkalommal rektori konferencia volt az egyetemen, és azon részt vett az ELTE akkori rektora, Nagy Károly fizikus is. Beszélgetés közben szó esett az engem értől, mire megfőrt, hogy utánanézz a dolognak. Rövidesen kaptam is egy levelet az Akadémia elnökeitől, amelyben közölte, hogy disszertációmát kiadta két akadémikusnak ideológiai elfogoppalására. Egyikük Kalmár László matematikus volt, egykori szegedi tanárom. Szenzációs véleményt írt, amelynek végén a perdöntő mondat így hangzott: "Kiefer igenis marxista, ha nem is tud róla." Így aztán 1970 őszén hazajöttem és kandidáltam. Az *előfeltevések elmélete* című nagydoktori disszertációmát 1977-ben védtem meg. Akkorül már nem volt ideológiai hercehurca.

– 1984 óta irányítod az Akadémián folyó nyelvtani munkákat, amelyek célja a magyar nyelvtan újraszervezése. Mondj arról is néhány szót!

Utaltam rá, hogy Amerika után rájöttem, a matematikai nyelvészet nem egészen az, aminek elképzeltem, sőt talán olyan

nincs is. Attól kezdve nyelvészetet akarok csinálni, felhasználva persze, ahol kell, matematikai eszközöket. Ezért is mentem át még stockholmi időszakom alatt a Nyelvtudományi Intézetbe. Egy idő után arra is rá kellett jönnöm, hogy a magyar nyelvudomány nemigen tart lépést a világgal. Azért is kezdett komolyabban érdekelni a magyar nyelvészet, mert láttam, hogy itt nagyon sok tenivaló van, az egész rendszert újra kell gondolni. A négykötetesre tervezett strukturális magyar nyelvtan két kötete egybeként már megjelent (*a Mondattan* 1992-ben, a *Hangtan* 1994-ben), és nyomdában van az *Alaktan*, amelynek több fejezetét én csináltam. A sorozatot a *Jelenléstan* kötet zárja majd. Egy másik magyar nyelvészeti kiadvány is hamarosan elkészül. Három csinálunk egy új magyar nyelvtan tanárok számára. Az alaktani rész az én munkám. Ehhez újra kellett gondolni az egész magyar ragozást, szóképzést és szóösszetételt.

– Az általános nyelvészeti kutatásból magyar nyelvész lettél?

Az utóbbi tíz évben valóban sokat foglalkoztam magyar nyelvészeti kérdésekkel, de nem lettem hírtlen az általános nyelvészethez sem. Jelenleg is dolgozom egy általános jelentéstan könyvről, amelyben az ez irányú kutatásaimat próbélok összefoglalni, és mindazt felmutatni, ami a nemzetközi kutatásban biztos értéknek tűnik. A Corvina Kiadóval kötöt szerződés szerint jövőre kell megjelenteni, de még sok munkám lesz vele.

– Sokat publikálsz?

Hajdani idők nyelvészeihez képest meglehetősen sokat. A publikációs listám kétszáz körülí tételből áll, benne könyvek, cikkek, recenziók vegyesen. Ha kivesszem belőle a népszerűsítő, tájékoztató jellegű írásokat, pláne ha csak azokat számolom, amelyekkel ma is maradtaktalan azonosulni tudok, amelyek hátsz-harminc év után is értéket képviselnek, akkor már nem is marad olyan sok.

– Tudományod megbecsült képviselője vagy. Nemesak István, a nemzetközi tudós világban is. Est felati, hogy egyedül ma

gyar nyelvészként tagja vagy az Európai Akadémiának.

Azt hiszem, az annak is köszönhetem, hogy sokfelé megfordultam. Stockholmon kívül hosszabb-rövidebb ideig vendégprofesszor voltam Párizsban, Stuttgartban, Antwerpenben, Bécsben, a dániai Ártusban, és előzőben nagyon sok kollégával összeismerkedtem, sokakat tanítottam. Valószínűleg annak is szerepe van, hogy több nyelvet tudok.

– Hányat is?

A nyelvudásnak különböző szintjei vannak. Mondok egy példát. Ha van egy előadásanyagod, és azt kellően felkészülés nélkül, az éppen adott hallgatóságához igazodva szabadon elő tudod adni egy nyelven, helyt tudsz állni az azt követő vitában, akkor azt a nyelvet tudod. Ezt németül, angolul, svédül és franciául tudom megtenni. A lengyel és az orosz már nem tudom így, a szerbet még kevésbé. Előadást olvasni a tudok tartani, csak akkor le kell írnom, és a kérdésekre nem tudok szabadon megfogalmazott válaszokat adni. Az olvasás megint más. Szakolkeket néhány ritka nyelv kivételével minden európai nyelven el tudok olvasni.

– Valamikor sokat muzsikáltál. Hogy dőlt a hegedűvel?

Valóban nagyon szerettem a kamarazenélést. Sokáig minden nap gyakoroltam is. Stockholmban még velem volt a hegedűm, s ott még volt partner is. Később egyre sokasodtak a funkcióim, egyre kevesebb lett az időm, és a potenciális partnerek is elfogytak. Az aktív zenélések tehát vége. De zenét hallgatunk, hangversenyekre járunk.

– Közelebbi feladataidról, terveidről szólnál. Hogyan tovább?

Igazgatói megbízatásom 2001-ig szól. Addig körülbelül azt csinálom, amit most. Ha megérem, utána szabadon kutathatok.

– Ehhez erőt és jó egészséget kívánok, és remélem, hogy egyszer egy kiadós bajai nyaralásra is módot találsz.

Bálint László

Városunk sportjáról egy amatőr szemével

Ha arra gondolunk, hogy falvak, városok, nemzetek életében mennyire is fontos a sport, bizony egyértelműen megállapíthatjuk, ma már nélkülözhetetlen az életünkben. Egészséges életmódnak

egyik meghatározója lehet, ha az ember csak amatőr szinten is, de képes lenne rendszeres sportolásra. Hogy mitől lehet egészséges egy ember? — Míadsenesre nem az alkoholtól vagy a cigarettától De

hát ki tehet erről? — Mindannyian! Hogy is a megoldás? — Kérem, tessék elhinni, az is van.

A tömegsport megszerettetését már az óvodában el lehet kezdeni. Ehhez megfelelően képzett és aktív sportszerető egyéniségekre van szükség.

A kulturált sportszellem kialakítását játékos formában könnyedén át lehet adni. Ezt lehet fokozni az általános iskolában, majd a középiskolában is. Ha a gyerek fiatalon megkedveli a sportot, ezt a későbbiek folyamán — ha nem is profi módon — szórakozásból biztosan művelni fogja. Megfelelő aktivitás mindent megold.

Milyen sportolási lehetőségei vannak egy bajai honpolgárnak?

Mint a legtöbb nagyobb városban, itt is működnek nem professzionista szakosztályok is. De ahhoz, hogy az egész város lakossága — a legkisebbtől a legidősebbekig — rendszeresen hűdölhessen valamilyen kedvenc sportjának, komoly háttérfeltételek szükségesek. Ez nem lehetetlen! Az igazi sportemberek azok, akik nem a pénzért íznek valamilyen játékot, hanem élvezetből, szeretetből, a saját egészségük érdekében. Az amatőr sport is szervezés és rugalmasság kérdése, és megoldható.

Baján legnépszerűbb sportág már hosszú évtizedek óta a kosárlabda és a labdarúgás. Mindkét sportágban váltakozó sikerrel szerepelünk, hullámzóan működtek olykor a szakosztályok is. Valamikor "Hosszú puská" és társai szinte szórták a kosarakat, hazai nevelésű csapatársak játszottak együtt. Ragyogó sikerek, bajnoki ezüst és magyar kupagyőzelem! És most? — Csak reménykedhetünk egy új generációban! Az újra NB I-es lányok kosárcsapata most kovácsolódik! A Bajai TK ELMA jelenleg az első 10 csapat között horgonyzik, néhányan mérkőzést produkálva. A labdarúgók a területi bajnokságok középmeznyében tartózkodnak. A hatékony munka mellett igen pénzügyiessé váltak a labdajátékok is. Az utánpótlás-nevelés még csak megoldható lehet jól képzett szakvezetők irányításával. Sokkal egészségesebb és anyagiilag is előnyösebb az utánpótlás nevelése a játékosbörzén elkötött pénzösszegekkel szemben. Városunkban és környékén is fellelhetők a megfelelően tehetséges fiatalok, akik "kinevelhetők" lennének a kimagasló teljesítményekre.

Szeretnék egy olyan sportágat bemutatni, amelyre érdemes odafigyelni Baján is: ez a triatlón. A világvetélyeken között szereplő sportág úszásból, kerékpározásból és futásból áll. Országosan is népszerűvé kezd válni az utóbbi pár évben. Baján

Egy régi vadászat élménye, 1909. Veránka. (Gy.J. gyűjteményéből)

Borbély Miklós vezetésével tehetséges csapat verbuvalódott biztató eredményekkel, hisz a csapatban ifjúsági világotagok is szerepelnek. Városunk is adhatja helyet egy ilyen verseny számára! Természetesen, még több eredményes sportszakosztály működik településünkön: vízi sportjaink országosan és nemzetközileg egyaránt ismertek, bőrköző- és cselgáncs szakosztályaink kiváló utánpótlás-nevelők.

Úgy tűnik, egyre többen róják a kilométereket: egyesek kocogásként, míg mások igazi versenyekre készülve. A 60 évnél jóval túl, 3 óra 20 perc alatt tette meg a maratoni távot Göncsik Imre! Lám nem lehet akadály az életkor sem, ha megvan a kemény akarat! Megnövekedett a kerékpározók száma is újtájonkon, utóainkon. Szálljunk ki még többen néha négykerékűinkből, hisz sokszor garantáltan gyorsabban eljuthatjuk meg gyors bevisírásainkat két keréken. A bővülő kerékpárutak minden bizonynyal egyre több ember számára jelentenek nagyobb biztonságot e hasznos jármű használatában!

A családi tradíció az együttes sportolási egyik legjobb iskolája. Az ércescsanádi Faldum familia (szülők és három gyerekük) triatlón- és kerékpárversenyeken,

de külön futóversenyeken is gyakori résztvevők, sőt a Balaton átúszó viadáról sem maradtak távol. Reméljük, egyre több család határozza majd el magát ilyen típusú "vállalkozásra" is! A tömegsportért legtöbbet tevő iskolák közül a Berezédy utcai Gyakorló Általános iskolát, valamint a Német Nevelési Központot emelnék ki példaként, akik kiválóan szervezik meg az utánpótlás- és alakított sportolási lehetőségeket! Hasonló pezdulást szeretnénk látni az Eötvös J. Főiskola Pósta Sándor sportcsarnokában is! Az Eötvös Művelődési Egyesület jóvoltából megszervezett egy-napos futball-torna (18 focicsapatot mozgott meg!) folytatásra vár! Bizonyára hézagos a bajai sportról vázolt kép, s szíves elnézést kérek e saját szemlélven az adott tárlatvezetésért! Szándékom csupán annyit volt, hogy felhívjam honpolgártársaim figyelmét: az egészséges és rendszeres testmozgás városi lehetőségei csak töredékesen kiaknázottak.

Higgyék el, a megfelelően karban tartott test a betegségek elkerülésében, a felfrissült psziché pedig a nemkívánatos gondok átvészelésében jelenti a legjobb terápist!

Simrák József

Jelky András

(3. rész)

Az irodalom áttekintése után lássuk, mit mondanak az írott források. A bajai belvárosi plébánia anyakönyveiből, a szűnszabó céli mesterkönyveiből és levéltári adatsorból az alábbi kép bontakozik ki a családról: Az apa Ilka János György szabóember volt.

A János név csak az anyakönyvekben fordul elő, a polgári életben csak a György használata. Mint András életrajzában olvasható, I. Lipót (1657-1705), I. József (1705-1711) és III. Károly (1711-1740) alatt katonáskodott, és részt vett Belgrád ostrománál (1711) is. Ez után telepedett le Baján, tehát 1718 körül, és ekkor köthetett házasságát a 18-20 éves Kellner Évával. A bajai szabó és szőrzabócsó 1739-ben megkezdett mesterkönyvében az első két találjuk, és 1753-ig többször előfordul, sőt 1748-ban oltalmester is.

1755-től a városi tanácsnak is tagja, tehát ismert, képziszeletnek örvendő polgár volt. 1759-ig a belső, 1760-tól 1766-ig, haláláig a külső tanács tagja. 1757-ben a bírói tisztelet is betöltötte. Ekkoriban ugyanis a városi tanács tagjait a polgárság évenként választotta egyenlő arányban a három "nációból" (magyar, német és dálmán), s a bírói tisztséget — a mai polgármester — évente másik nációból választották.

Ilka György mindig a németek közt szerepelt. 1763-tól a neve mellé írták, hogy "semex" — idős, agg jelzőt, 1765-ben és 1766-ban a "jubiliáns"-t. Hogy ez valószínűleg mit jelentett, nem tudjuk, talán azt, hogy több mint 10 éve a tanács tagja.

Érdekes, hogy 1764-től nem Ilka, hanem Jelka néven szerepelt. 1758-ban bemutatott egy szerződést, mely szerint — miután törvényes utódaíró gondoskodott — vidéki házat, mely egy udvaron két épület, mint saját szerzeményét 300 forintért eladta Peger Istvánnak. Hogy ez a "vidéki ház" hol állott, sajnos nem tudjuk. Egyik gyermekeinek születési anyakönyvi bejegyzése szerint az ún. magyar-német (ma belvárosi) plébániás syndicus — vagyonkezelője, egyházgondnoka volt. Ez megfizetelő bizalmi állás, viselőjének becsületes, józan, vagyonos, írtandó, némi latinus műveltséggel rendelkező, nemegyszer nemes emberek kellett lennie. Értéket kellett a templomi számadatok elkészítéséhez is. Arra nincs adatunk, hogy nemes ember lett volna, de az kétségtelen, hogy értelmes, a közczt szívesen munkálkodó, megbecsült polgár volt a városnak. 1766-ban halt meg. A halotti anyakönyvi bejegyzés magyarul így hangzik:

"1766 évi augusztus 21 napján én, Fabrics Mihály plébános a halotti szentégek előzetes feladását után eltemettem a Szt. Rókus temetőben Ilka Györgyöt 70 éves korában." Eszerint 1696-ban született, de ha már I. Lipót alatt is szolgált, még ha annak utolsó évében is, 1705-ben, legalább 15 évesnek kellett lennie, akkor legalább 1690 a születési éve. Tudjuk, hogy az idős emberek korát a családtagok mondják be, nem valami pontosan, és szerettek keréketenni is, így 4-6 év eléréséig könnyen becsúszott. Ilka György első felesége Kellner Éva, aki 1700 körül született. Családjáról nem találunk adatokat.

Házasságukból nagyjából kétéves időközönként tíz gyermek született.

1. Ilka Mátyas — neve Jelka és Jelka változatban is szerepel — keresztnevét néha Mafának is írják. Születési éve nem szerepel az anyakönyvekben, de 1767-ben bekövetkezett halálakor 50 évesnek írják, 1739 decemberében vesződik fel a szabóóbbé mesternek, fél év múlva feleségül vette Calp-in Magdolnát, 1742-ben már tagja a városi szénásznak (Mátisz Ilka), s 1754-ig szerepel a német tanács tagok közt.

Egy becsületértési perben mint felperes szerepelt 1765 júliusában Baján, s ebből további adatokhoz jutunk. A bonyolult nyelvezettel megírt jegyzőkönyvből megtudjuk, hogy Jelka Mihály bécsi udvari szabó más elfoglaltsága miatt nem jelenhetett meg, de itt van Jelka György hasonlóképpen szabó, Buda városának hatos tanácsának egyik tagja, és Jelka Mátyas, bajai lakos, az érsekiség istvánmegyei kormánzó, s fentiek testvére. Hezsl József ellen indított perben. Hezsl ugyanis a júliusai budai vásáron különféleképpen gyálázta Jelka Mátyas, és végül azt is mondta, hogy ha jó és emberes ember volna, a mesteresége után is megélhetne, és nem kellene olyan "hundertfatische Vürthenk" lennie. E jelzővel a testvérek becsületöse is gúnyolt. A "hauouf" jelző eredeti jelentése mára elhomályosult, de hajdan nagyon durvaság és ártó volt. Az alperes még a tárgyaláson is gyálázta Mátyas, majdnem összeverekedett, s Jelka Györgyöt azzal vádolta, hogy nem is emlékezhet a történetekre, hiaz olyan részeg volt, hogy beszélni sem tudta. György az egész budai tanácsal sarkára igazolt, hogy őt soha részegnek nem látták. E jegyzőkönyv igazolja, hogy Mihály bécsi udvari szabó, György Budán dolgozik, s ugyancsak közfoglalt ember, s Mátyas, bár szabó, kocsmáros.

A következő gyermek, Mária Magdolna, Jelka György és Héva Jelka lánya 1721-ben született. 1739-ben házasságot kötött Cimburg Ignáccsal, akinek apja bajai szőrtő volt, de hamar meghalhatott, mert 1741-ben már feleségül megy egy bévegy emberhez.

3. János Mihály 1723. Apja Gyulko György. 1736-ban, 13 évesen szabadul, s 29 évvel később találkoznak vele újra a fenti perben, mikor már bécsi udvari szabó.

4. János György. 1725. Az apa Gilko György. Ő a budai szabó.

5. Erzsébet, 1727. Az apa Gyilka György. 1747 körül ment férjhez Herczeg (Herczeg) Pál bajai halászhoz, s 28 éves korában, 1750-ben gyermekágyi közben halt meg. 1750-ben 1729 (Gilka János György), egy hetet élt.

7. János 1730 (Gilka János). Nevével többször nem találkoznak.

8. Mária Magdolna 1733. (Jilka János). Keresztszülők Luby István plébános és nővére, Krisztina. Feltűnik, hogy ugyanarra a névre keresztelték, mint 12 éves nővérét,

aki a későbbiekben Ilona néven szerepel. E lánya sorsa is ismeretlen.

9. Ferenc József 1736. Szület Ilka György, az egyháznak idősebb gondnoka és Kellner Éva. Sorsa ismeretlen.

10. Andráz Anzelm Nepomok született 1738. április 20. Apja Jelka György. Ő lesz Jelka Andráz.

Két évvel később, 1740. március 12-én meghalt az édesanya. A sokgyermekes mester kölykeitel sietve megfűtötték, hogy ez mikor történt, nem tudjuk, de 1741 karácsonyán már meg is született Kriszta, Ilkán György és Kordula gyermeke. Nem élhetett sokáig, mert egy év múlva született másik Kriszta, de vele sem találkoznak később.

Korduláról nem sikerült korábbi adatokat találni. Feltehető, hogy bévegyasszony volt, hisz már a nevével évenként járhatott: Elképzelhető, hogy pandúr vagy kiskönyvi és bunyevik, mert ott kezdve a két fiúban valószínű bunyevic családközlök keresztneveket találunk. Talán a már említett vidéki háza is itt lehetett. Kordula 1804. március 31-én 106 évesen hunyt el Baján, mint látnok, ez az adat vezetett a Jelka-Ilka családról. — A 12 gyermekből a felnőt korú négy fiú és két lány ere meg. Az 1803-as bajai házátaladonos összeírásban a név egyetlen változatban sem szerepel.

A Fővárosi Levéltár közlése szerint Jelka János György szabómester 1748-ban nyert polgárjogot, és nagy mennyiségű ingatlan van, melyből további adatok találhatók Jelka, Jelky, Jelko, Jelka és Jelleke nevű személyekre vonatkozóan.

Mihály bécsi életéről nem sikerült közelebbi adatot kapnunk. Erzsébetnek 1747-ben születik Herczeg Pál házasságából András fia, akiről Jelky megemlékezik végrendeletében. Az Ilka-Jelka család leszármazottai a 19. sz. elején eltértek Bajáról. Az 1828-as összeírásban egyetlen olyan nevet sem találunk, mely az édesanya után volna, leszármazva az esetleges női ágaktól. Arról sem tudunk, hogy valaha is jelenléte volna valaki — pedig 1938-ban, a szoborállítás idején virágolt lett volna —, hogy rokonságban van Andrással. Ebből az időből viszont két érdekes jegyzőkönyvvel rendelkezik. Borsay Jenő véle fel még 1938-ban. Az egyik szerint Schmetzer Ernő bajai úvegáru kereskedő mondja el, hogy 10-12 éves korában, mikor édesapjával az Erzsébet királyné u. 29. sz., ún. Csepka-féle ház előtt sétáltak, gyakran mondta, hogy ez Jelky Andráz szülőháza. A másik ugyanabban az évben kész, a vitéz Felbérly Dézso, akkor debreceni tanár mondta, hogy gyermekkorában édesapja, aki magyar szabó volt, gyakran beszélt Csepka féle ház és Jelky kapcsolatról. Ő ott volt is Csepka mesternél, majd segéd, s később is tartozott a lapcsalathoz. Borsay megjegyzi, hogy Tsepka Mihály 1814-ben, Csepka János pedig 1852-ben lett mester, Mihály még ismerhette Jelky Andrást oldalági leszármazottait, a családi hagyományokat, s ezt tovább adta fiának is.

BAJAI ARCKÉPCSAJNOK

GÁSPÁR JÁNOS (1874–1947)

Apai és anyai ágon nagyszülei selmecbányai születésű, szlovák és német nemzetiségűek voltak. Apjának és anyjának születési helye Selmecbánya. Gasparik János (szül. 1845. február 16-án) 1873. február 10-én kötött házasságot, feleségül vette Schmidt Viktória Antóniát (szül. 1847. május 10-én). Frigyükből négy gyermek született: Lujza, Augustus és Margit nevű leányaik és a legidősebb — fiú utódja — Gasparik János, aki Selmecbányán (ma Banská tiavna) 1874. április 13-án jött a világra. (Nevét 1900. május 25-én Gáspárra magyarosította.) Szülővárosa nagyhíri iskolaváros volt. Katolikus és evangélikus gimnáziumai, rajztanodája mellett híres-nevezetes, főiskolai jellegű bányatisztképző iskola Mária Teréziától 1770-ben akadémiai rangot kapott, majd 1807-ben erdélyesi akadémiaiával is bővíthették. A vidám kedvű akadémista diákok — akiknek szokásait Mikszáth is megörökítette — rendszeresen felkeresték a diákkocsmákat. Az Akadémia tanári testületének tudos professzorai sem vetették meg, pihenést, felülnést jelentő szórakozásként, a vendéglők látogatását.

Idősk Gáspár János tehető vendéglős volt. A városka főterén lévő, vendégszerelő kocsmájában diákok, tanárok egyaránt megfordultak. Nem csodálható, hogy ilyen ismeretség alapján apjának óhaja az volt, hogy fiából akadémista legyen.

Az elemi iskola, majd a gimnázium elvégzése és érettségi letétele után azonban fia, szülői segítség igénybevétele nélkül inkább Budapestre ment, ahol 1892-ben beiratkozott az Országos Magyar Királyi Műtanterviziskola és Rajztanárképző felsőfokú intézetbe. Székely Bertalan, a XIX. századi magyar festészet egyik kimagasló alakja volt mestere, akinek műveit volt, a képzőművészet különböző ágai-ban folytatott alkotói tevékenysége nagy hatással volt rá. Főiskolai évei alatt kereseti lehetőségek vállalásával — többek között gyorsírói tevékenységgel — gondoskodott saját eltartásáról.

Diplomája megszerzésekor vállalhatott volna rajztanári állást Temesváron, de inkább Baját választotta. Vajda Ödön zirci apát a jelenikezők közül személye mellett döntött, így 1896-tól a bajai ciszterci főgimnáziumban, a Dévidéki egyik legjobb iskolájában lett világi tanár, ahol előtte Molnár Gyula működött, ugyancsak világi rajztanárként.

Az első, 1896/97-es tanévben geometria és szabadezők rajz mellett az első osztályban mennyiségtant is tanított, továbbá rendkívüli tantárgyként szabadezők rajzot kezdőknek és haladóknak, heti 2-2 órában.

Számzási helyén, szülei házában szomszédságában lakó Jahn Vilmos szabónak és feleségének, született Westerlű Álojzának 11 gyermekük volt: két fiú, a többi leány. A pozsonyi születésű szülők leányait és fiait gyermekkorra óta ismerté, játszótársai voltak. Az egyik Jahn lány, Jozefinna, egyévi bajai tanáriokadéma után Selmecbányán 1897. július 11-én házasságot kötött, majd ifjú nejét Bajára hozta Özvegy (ma Jókai) utcai lakásába.

Világi tanárként, egyfolytásban, egy munkahelyen, megengedhetetlen lelkesedéssel, ideálta eszményének rajongó és önzetlen szolgálatával és egyénisége más minőségű testi-lelki adottságnal tanított 35 évig a ciszterci gimnáziumban. Rajztanárként szaktergályai mellett tanította az alsóbb osztályokban a számzant és a gyorsírást is. Ráruházták az órárend-készítés feladatát, mely megbízását óriási rutinnal még nyugdíjazása után is szívesen teljesítette. Jelentős szerepe volt az intézet életében, így pl. az iskolaépület 1931. évi átépítési és bővítési tervének kialakításában, szertára és szemléltető eszközeinek fejlesztésében, az ifjúsági színdarabok díszleteinek elkészítésében, rendkívüli tárgyak tanításában stb. Baja

szerep megszállása sok bajt zúdított az intézetre, de a ciszterci hivatásstudatán és buziaszereteten megenyhültek a rossz helyzet hullámai. Azon oszkönyvtűk közé tartozott, akik nem tettek hivatali esküt a szerb hatóságoknak, így közel három évig tanított fizetés nélkül a Szerb Vajdaság tanügyi hatóságainak illetékesége alatt álló gimnáziumban. Ezen nehéz évek alatt rákólyszertűt ama, hogy Madarász Pál ciszmadiatól megtanulja a cipészetet, hogy ebbéli tevékenységéből tartsa el családját. Önzetlen, hűséges házastársa teljes mértékben kiszolgáltta, vezette a háztartást, koszos diákokat tarítottak, és rokonságukból is laktak Baján tanuló diákok a Szent Antal u. 53. szám alatt lévő házában.

Amikor saját kérésére erejének tejjében nyugdíjba ment — mert régóta hangoztatta, míhely betölti szolgálati éveit, átadja helyét egy elhelyezkedni nehezen tudó fiatalabb tanárnak —, egykori tanítványát, ifj. Éber Sándort bizták meg rajztanárnak, egyelőre helyettes tanári minőségben.

A ciszterci reálgimnázium 1931/1932. tanévről kiadott évkönyve így ír róla: *Az intézet életfajának első egy óás ós szakadit le az iskolai munka első hónapjának végén. Gáspár János rendes rajztanártársunkat betöltő 35 éves szolgálatát után a vallás- és közokt. minisztérium 1931. november elsejétől kezdve 935-111149-1931 sz. rendeletével saját helyére nyugalmába helyezte.*

"A tanári testület és az ifjúság először gyűlt össze az új torna-díszteremben december 6-án, hogy együttesen mondjon bocsát a szeretett karnárnak, a kötelességtudó lelkes tanárnak, a becsületes jó emberek. Aki 35 évvel ezelőt, 1896-ban testben és lélekben ifjú erővel, telthet tudással, a művészet műzójának csókjával hemleklőn lépett be iskolánkba, hogy mint a felkelő nap termékenyítő sugara életre serkenti a mezőket, erdőket, ringó kalászkokat, úgy serkente megjédsre, munkára, gazdag virágzásra a magyar ifjúság lélfében szunyadozó s nagyra hivatott erőket. Aki 35 éven át nem lankadó buzgóssággal, nem fáradó energiával és mindig méltányos bánásmóddal tanított-nevelte az-új és új generációkat, felsőbb hatóságainak mindig meglegedésére, nekünk tanártársainak mindig buzgóító példakép gyantát. Aki a hosszú három évtized alatt valósalággal összeforrott ezzel az iskolával, akinek áldott keze nyomát ott látuk az öreg épület minden

fordulóján, minden folyosóján, minden termében, akinek a szíve éppen ezért nem fog egészen elszakadni a megújult iskolától sem utolsó dobbanakig.

Földi javakat, földi kincseket nem szerzett a mi jó kurtársunk a lefolyt 35 év alatt, de megszerezte a Ciszteri Rend és a tanügyi hatóságok igaz becsülését, a tanítványok ezreinek hálás emlékezetét, Baja város egész társadalmának tisztelő méltánylását.*

A ciszteri rend becsülő háláját az intézmény kegyura, dr. Werner Adolf zirci apát fejezte ki írásos átiratában, valamint külön dr. Kaufmann György tankeztérettel főigazgató is.

Egykori gimnáziumi tanítványa, Miskolczi Ferenc festőművész-tanár többek között így emlékezett róla: *"Kiváló mestere rajzkultúráját hozta magával. Harmincöt évig tanította a bajai ciszteri gimnáziumban a szabadkészi és mértani rajzot. Az utolsó félizásad nemesedéke Baján rajzra, szépműveltségre az ő kezén nevelődött. (...) Nemesedékek szívébe oltotta bele a szép, nemes, a művészet iránt való tiszta vágyat. A gimnázium folyosóján függtek az ő szorgalmas gyűjtő munkája nyomán a világ, a magyar képzőművészet alkotásai, hogy ezen jeles alkotások láttán nevelődjen az ifjúság. Férhadhatatlanul rajzolta meg oktató faliképeit: "Magister docet Sextum!"*

A ciszterek — nem felede, hogy a megszűlés alatt díjazalann tanított — hálából rendkívüli előléptetésekből is részesítették. Nyugdíjazása után azért hivatás-érzetből tovább tanított önadóként a Miaszonyunkról nevezett kalocsai Szegedy Iskolaönvérek apácarendjére által vezetett tanítóképzőben és polgári iskolában, valamint a kertészképzőben.

Valamennyi gyermeke Baján született. Valkóos ember lévén a magyar szentek keresztneveit adta gyermekeinek. Mindegyikket taníttatta. László (1898–1927) erdőmérnök, Erzsébet (1899–1989) tanítónő, Margit (1901–1989) védőnő, Imre (1900–1996) jogot végzett pénzügyi tisztár lett. A családi hagyomány szerint tót és német származása ellenére a szlovákul és németül is beszélő, magyar írású tanár azt vallotta, hogy a magyarság négy gyermeket kell felnevelnie: kettőt a hazának, kettőt a szülők pótlására. Szerette családját, második családja a ciszteri rend volt. A tanárok közül a legjobb barátját dr. Horváth Jeromos ciszter és Vágó Rezső világi tornatanárhoz fűzte, de több bajai polgár bizalmát és ragaszkodását élvezte. Szerette a társaságot, nem volt mulla-

tós típus. A családi, baráti, kollegiális és szomszédos összejöveteleket kedvelte, amelyek házában — jó időben udvari lugasában voltak —, ahol néha-néha a legedzős és a tamburazene is megszólalt.

A magas tetemű tanár kedvét lelta a természetjárásban, szép lepke- és bogár-gyűjteménye volt. A dohányipari termékek közül a szivarfajtákat — köztük legjobban a "senoritas"-t — szerette, gyűjtötte a szivargyűrűket is. Sohasem cigarettázott. A híres selmecbányai cserépipákra való emlékezést úgy ápolta, hogy pipatóriuma volt, összesen nyolc pipával. Minden napra egy-egy, vasárnapra egy és még egy tartalékja. Ez a dohányzási eszköz elmékedéséhez jó segítséget nyújtott. Társaságban szivart szivott, otthon pipázott.

Megviselte legidősebb fiának korai halálát, de komolyabb betegsége nem volt. Nem is katonáskodott, mégis a háború tette tönkre. A családjáról való gondoskodást, a menekült rokonok fogadását, az 1945 utáni helyzetet már nehezen tudta elviselni. Gyomorvérzést kapott, és a kórházban hunyt el 73 évesen 1947. október 6-án.

Jelentős volt közeletti szerepe Baján. Rendes tagja lett 1929-ben a választások útján először létrehozott katolikus hitközségi képviselőnek. Egyik alapítója és titkára volt az 1903-ban létrehozott "Bajai Államvédő Egyesület"-nek. Tagja az "Országos Középiskolai Tanárregyesület"-nek, a "Magyar Rajztanórok Egyesülete"-nek, az "Országos Magyar Képzőművészeti Társulat"-nak. Ügyvezető alelnöke — 1939–1943-ig elnöke — a helyi daloskörnek. Tagja a cserkész isztöbözöttbizottságnak, az állami elemi néptanulási bizottságnak és az iskolán kívüli népművelési bizottságnak. Tiszteletbeli tagja és pénztárosa a nemzeti kaszinónak és mintegy 20 évig a nőegyletnek is. Az elismerés vette be a városi törvényhatósági bizottságba.

A kiváló tanterfű kiűnt szerényességével, őszinte barátságával, szívójságával, nem csak az iskolában, a köz- és magánéletben, hanem a képzőművészeti életben is. Nemigen szerette, ha művészek hívták. Nem volt műterme, háza beépített folyosójának végén volt egy festőműhelye, ott dolgozott vagy a szabadban.

Ónálló kiállítás nem volt, nevét lexikon címzavaival nem örzik, igazi műkritika, értékelő bírálat sohasem jelent meg róla, csupán gimnáziumában évkönyvei, egy-két régi bajai újság és városunkról szóló könyv említi röviden nevét, rajztanárként és kiváló akvarellfestőként, aki

munkáival részt vett a Nemzeti Szalon bajai és budapesti tárlatain, valamint más helyi kiállításokon. Baján élő művészekkel — Nagy Istvánnal, Ágoston Vencellel, Balogh S. Károlyval, Czegléri Nagy Józseffel, Szommer Gézával és másokkal — közösen, főként ide frissességű akvarell képeivel. Többször olyanokkal állított ki, akik egykoron növendékei voltak, tőle tanulták a művészet szeretetét, mint pl. Miskolczi Ferenc festőművész-tanár, Miskolczi László és Spitznagel (Szégyes) János építészekkel, akik építelterveiket tették közszemlére. A bajai képzőművészek doyenje, B. Miklós Ferenc festőművész emondta, hogy 1945 után a bajai művészelepeit tagjainak kiállításán — a bajai rajztanórokkal együtt — szerepelt utólagos alkotásaival, és előttek is többször kinyilvánította, hogy ő rajztanár, és alapvető életfelfogása volt, hogy kinyissa a szemeket és megtanítson látni.

Értékes egyéniség, fizig-vérig bajai polgár volt, aki elsősorban rajzpedagógiai tevékenységével emelkedett ki a polgárok sorából. Egymást felváltó generációk ezreinek formálta műveltségét, ízlését oktató, nevelő tevékenységével, szóval, szemléltető képeivel és alkotásaival. Tőle tanulta meg szinte az egész város a művészet szeretetét, egyik szemlel apostola volt a képzőművészetnek. Könyvtárát is az érdeklődők rendelkezésére bocsátotta, és kivitte diákjait a szabadba, hogy a természet szemléletén nevelődjének, ami akkoraját újításnak számított.

Valóságghál ábrázolásra törekedett. Nem igényelte a modernista megújulást, nem volt formabontó törekvése, a szépségek távol álltak tőle. Realista ábrázolás jellemzi formáit, színeit — első benyomásait vizlatokkal is rögzítette —, a figyelemfelkeltő rajzi vagy színbeli blickfangokat is kerülte. Elsősorban akvarellfestő volt. Ezzel a festési móddal — részletes látásmódú kidolgozással, néha mereven is, de mindig festőien — a csend világot, a Duna és a Sugovica csillogó vizeit, a vadregényes holtágakat, a régmúlt hangulattal felidőző bajai házakat festette. Változatos színeivel, stívt, világos, mély és legvégig tónusával és formáival készült alkotásai szeldek, megnyerők és megnyugtatók, életserozetet árasztanak. Olajfestési eljárással ritkábban dolgozott. Ezzel a technikával megrendelésekre portrékat, szentképeket is festett, műalkotásokat is másolt. Csendéleteket, zsánerképeket is festett. Amikor idősebb korában szem-bajával operáltak, már csak ritkán nyúlt az ecsethez.

Tevékenységének emlékét az élettől 1957. szeptember 20-án elbűcsúzós özvegye és elhunyt gyermekei őrizték. Ma nyolc élő unokája és dédunokái és alkotásai, köztük a Türr István Múzeumban

Drescher Edéről készített olajportréja, vízfestményei, ceruza és szénrajzai őrzik. Neve a város kulturális életéből kitérülhetetlen.

Bánáti Tibor

"Áldjon, Uram, mi Földanya-nénénk,
ki tart és táplál minket, hogy megélénk,
ki fívet hajt és gyümölcsöt terem és sok színes virággal élénk."
(Assisi Szent Ferenc: Canticum di Frate Sole)

HÁLAADÁS

Áldjon, Uram, mi Földanya-nénénk...

Mikor előbújnak tavasszal a félénk kicsiny magok, és levette kemény köpenyeküket halk pattogással hívják a napot.

Áldjanak, Uram, a kelő magok.

Zsenge ételtől terhes holnapok. Kis akácderők édes mézszaga. Dús almáskertek fehér csokrai. Kamilla - pénzés völgyek hajlata.

Áldjon, Uram, a mezők illata.

Könnyű kis párák, finom sóhajok a puha, barna barázdák ölén. Békén hullámozó kalásztengerek a puszták sima, meleg tenyerén.

Áldjon, Uram, a holnapie kenyér.

Almák kicsattanó pirosa. Körték sárga, mézes fűszere. Koppandó idők vidám ritmusa. Szőlők derűt termő vesszeje.

Áldjon, Uram, az élet edese.

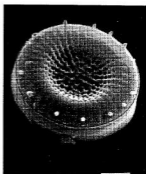
Lédús gyümölcsök anyás csókjai. Dércsipe bogvyók kesernyős leve. Gyógyító teák fanyar főzete. Titkos erőket termő gyökerek.

Áldjanak, Uram, az orvosló füvek.

És áldjanak a hulló levelek. Az üres fészkek, a deres reggelek. Az alvó magok. A hófedte remények.

Áldjon, Uram, az eljövendő élet.

Richter Ilona

Karácsonyi torta, avagy...
... Cyclostephanos dubius, a Duna egyik jellegzetes kovamoszata.
(Fotó: Kiss Keve Tihamér, elektronikuszkópius felvétel)

BAJAI HONPOLGÁR

Várostörténeti és Környezetvédő Lap

Megjelenik minden hónap
első napján
ISBN 1416-4469

<http://www.bajaisb.hu/bajai/honpolgarnasta.htm>

A szerkesztőbizottság vezetője:
Bánáti Tibor

Szerkesztő:
Gyulavári József

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bálint László, dr. Dániel József, Jász Anikó, Kalocsa Béla, dr. Laki Ferenc, Sóros Józsefné, dr. Solymos Ede, Schmidt Antal, dr. Vajtai István

Lapalapító és kiadó:
Újvárosi Általános Művelődési
Központ

Postacím:
6500 Baja, Oltványi Imre u. 14.

Fenntartó:
Bajai Honpolgár Alapítvány

Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Kereskedelmi Bank Rt. Baja
Fiókja
11732033
Bajai Honpolgár Alapítvány 20030119

Nyomdai munkák:
BAJAPRESS Kft.
Baja, Petőfi S. u. 4. Tel.: 79.022-241

KÉZIRATOT, FÉNYKÉPET NEM
ÖRZÜNK MEG ÉS NEM
KÜLDÜNK VISSZA.